

DIENORAŠČIO FRAGMENTAI 1938–1975

1938

Nemeikščiai

Antradienis / Birželio 14

Vakar grįžau iš Kauno. Autobusas smarkiai vėlavo, ir Utenoje buvau tik 15 minučių prieš vidurnaktį. Namu ėjau pėsčias (nes nebuvo pranešęs, kad atvažiuoju). Ėjau lėtai, sustodamas, įsiklausydamas, mėgaudamasis. Prie tiltelio per griovį, kuris skiria mūsų karalystę nuo kaimyno, mane sutiko katė ir nepaprastai greitais judesiais trindamasi aplink kojas bėgo iš paskos. Kieme nykiai švokštė liepos ir tamsūs langai sekė mano judesius. Nenorėdamas nieko žadinti atsargiai išėmiau dešinėje durų pusėje esantį langelį (kaip aš jau nežinia kiek kartų esu daręs), įkišau ranką į vidų ir atsklendžiau geležinę velkę. Bet sesuo vis tiek išgirdo ir paklausė, kas ten. Pasakiau, kad tai aš, ir staiga viskas pasikeitė: sužibo langai, dingo nakties statika ir dar kartą prasidėjo iškilminga grįžimo šventė, verta viso gyvenimo.

Sekmadienis / Birželio 19

Oras šiandien buvo pilnas keisčiausių sąskambių ir svaigulio. Vaikščiojau po beveik iki juostos sužėlusias pievas, sėdėjau ant ežios prieš atkalnėje tyvuliuojantį plaukiančių rugių lauką; priskyniau glėbį gėlių, kurias namie sesuo pamerkė į stiklinį ąsotį; bet gražios jos tik gamtoje. Po to dar ilgai rymojau užstalėje, kol iš kažkur atsiradęs šuo (jis visuomet labai užimtas ir kažkur skuba) mane vėl išsivedė lauk.

[...]

Iš rugsėjo, spalio, lapkričio mėnesio bloknoto

[...]

Universitetas (po mėnesio) ima vis labiau ir labiau atrodyti ne tiek Mokslo Šventovė, į kurią tik išrinktiesiems leista įeiti, kiek pramogų vieta. Paskaitos, iš kurių tiek daug ir taip šventai buvo tikėtasi, aiškiai apvylė ir pamažu nueina į antrąjį planą. Pasirodo, šviesos ieškoti reikia pačiam. Taip! Pačiam!

*

Vakar gavau Keatso eilėraščių vertimus į prancūzų kalbą, jų tarpe ir „La Belle Dame Sans Merci“. Skaitydamas šį eilėrašį jaučiausi lyg aš pats būčiau tas riteris, klajojęs rudenėjančiomis ežero pakrantėmis, ir kiekvienas jo posmas, kiekviena eilutė, kiekvienas žodis nuplėštų niekad neturėtus randus ir atvertų niekad nebuvusias žaizdas.

*

Eilėraščių knygos (jei kada leisčiau) pavadinimo projektas: Dainos apie mane ir daiktus, kurie buvo mano draugai.

[...]

Penktadienis / Rugsejo 1

Iš Utenos parėjęs tėtė susijaudinęs iškilmingai pasakoja, jog prasidėjęs karas. Šį ryt vokiečių kariuomenė perėjusi Lenkijos sieną ir visu frontu žygiuojanti pirmyn. Lietuvoje irgi būsianti mobilizacija. Mama tučiuojau pradeda rūpintis, kas bus su Adolfu, kuris dabar tarnauja kariuomenėje. Užėjęs kaimynas, tik ką klausęs paskutinių radijo žinių, sako, kad Lietuva jau paskelbusi būsianti neutrali ir į karo veiksmus nesikišianti. Išeidamas dar prideda: „Gerai velniams lenkams: čia jiems už ultimatumą!“

Karas! Šis žodis ir jo realybė, lig šiol pažįstami tik iš „Tavo apgynimo šaukiam“ suplikacijos ir nuo pat ankstyvos vaikystės girdėtų pasakojimų, man visuomet kėlė kažkokį mistinį šiurpą. Atsimenu, kaip kadaise, mūsų kaimynui Stasiūnui, vadinamam Žebeliu, pradėjus pasakoti, jog, girdi, žydai kalbą, kad greit prasidėsias karas, aš imdavau visu kūnu drebėti. Lygiai toks pat sunkiai apvaldomas baimės jausmas ima ir dabar.

[...]

Spalio 11

*Nejaugi tai ne sapnas? Ne svajonė,
Viliojusi dar vakar... be vilties?!*

Pagaliau (nuo vakardienos) Vilnius mūsų! Taip! Mūsų! Eidamas gatve triukšmingoje studentų minioje galvojau: dingo tas nuolatinis ir visur esantis skausmas, sekęs mane nuo pat vaikystės, staiga užgijo ta nuolat maudžianti žaizda, kuri nuodijo mano gyvenimą ir dėl kurios aš visą laiką jaučiausi įžeistas. Tik dabar aš esu visiškai laisvas. Kažkas pasiūlė žygiuoti prie SSSR pasiuntinybės, ir demonstrantai, dainuodami „Į Vilnių! Į Vilnių!“, metėsi jos link, bet policija neprileido. Ir vėl galvojau: aš dar taip neseniai rinkau papirosų Vilniaus pakeliuose randamas „garantijas“ su mūsų Šventojo Miesto paveikslėliais!

Spalio, lapkričio, gruodžio užrašų fragmentai

Vis dar visų lūpose Vilnius. Tai lyg ir galutinis išsilaisvinimo atbaigimas. Consummatum est! Kai kas su rūpesčiu primena: Vilnius tai Vilnius, bet iš bolševikų gautas. Nors tai ir būtų tikra grėsmė, aš apie tai nenoriu nieko žinoti, nenoriu galvoti, tik džiaugtis – vienas, visur ir su visais. Strabulis, kuris susitinka su reikšmingais žmonėmis, sakosi girdėjęs, kad dalis Universiteto jau sekančiam semestriui persikelsianti į Vilnių. Tai būsią Teisės ir Humanitarinių mokslų fakultetai. Teologijos-Filosofijos fakultetas liksiąs Kaune. Kažkoks juokdareiva klausia, ką dabar darysiąs Petras Vaičiūnas su savo beveik antruoju himnu tapusiu eilėraščiu. Kitas čia pat atsako: Vilnių jis galėsiąs pakeisti Gardinu, tik esą bėda, kad šio miesto vardas nelabai tinka į metrą.

*

Laiškas iš namų. Ona rašo, kad laukai jau visai ištuštėję ir miškai pageltę; kad staiga užėjęs didelis vėjas nuplėšė mano su Jonu kampinėn kiemo liepėlėn įkeltą lėktuviuką, kurį, nors ir ne be vargo, vėl

įtaisę pačioje viršūnėje, – ir jis vėl lygiai taip pat melancholiškai švilpiąs, kaip ir anksčiau, ir laukiąs manęs pareinant.

*

Paskutinis „atradimas“ – „La Chanson du malaimé“, eilėraštis, kurį aš dabar skaitau beveik kiekvieną dieną. Tai poezija, kuri nesužeidžia iki kraujo, negundo panašiai rašyti, tik kažkaip nuplauja:

*Voie lactée ô soeur lumineuse
Des blancs ruisseaux de Chanaan
Et des corps blancs des amoureuses
Nageurs morts suivrons-nous d'ahan
Ton cours vers d'autres nébuleuses*
Arba:

*La première est toute d'argent
Et son nom tremblant c'est Pâline
Sa lame un ciel d'hiver neigeant
Son destin sanglant gibeline
Vulcain mourut en la forgeant*

*

Perrašiau (kai ką pataisydamas) eilėraščius „Katė“, „Pavasario mergaitė“ (šiedu man vis neduoda ramybės) ir „Kelias“. Jie dabar gerokai skiriasi nuo pirmųjų redakcijų, bet datas palieku senąsias.

[...]

Vilnius

Trečiadienis / Spalio 9

Nuvertus buožių ir eksploatatorių valdžią ir atsivėrus platesniems horizontams darbo liaudžiai, bendrabutyje atsirado naujų gyventojų, kurie su visu bolševikišku budrumu seka, kas ką veikia, ką kalba, su kuo bendrauja.

Visame studentiniame gyvenime kas anksčiau buvo „nieks“, tas dabar tapo „viskuo“. Sudaromi įvairūs sąrašai. Visi laukia dar vieno – iš bendrabučio pašalinamųjų sąrašo. Jame būsią visi neįrodę savo „proletariškos“ kilmės.

Pasirodė bendrabučio sienlaikraštis, kuriame labai uoliai bendradarbiauja gretimam kambary gyvenąs poetas Leonas Švedas.

Įsisteigė bedievių būrelis ir pradėjo verbuoti narius. Kas nori įstoti, turi pasirašyti savo pavardę tam reikalui skelbimų lentoje iškabintame popierio lape.

[...]

Birželio 22

Rytą bendrabutyje panika. Visi bėga laiptais žemyn. Bėgu ir aš. Sporto salėje radijas transliuoja Molotovo kalbą iš Maskvos. Karas. Vokiečių kariuomenė įsiveržusi į Sovietų Sąjungos teritoriją. Neilgai trukus pirmieji lėktuvai virš Vilniaus ir pirmos bombos. Bendrabučio vadovybės įsakymas visiems eiti į slėptuvę. Naujai ateinantys į slėptuvę atneša vis naujų gandy: vokiečiai užėmę Kauną ir pan. Staiga pasirodęs poetas K. Ž. iškilmingai praneša, kad Raudonoji armija ne tik kad atmušusi priešą, bet perėjusi į kontrataką ir jau artėjanti prie Karaliaučiaus.

Vakarop, nusibodus sėdėti slėptuvėje, einame į miestą. Mieste ypatingos panikos nematyti. Tik šiek tiek didesnis kariuomenės judėjimas Šnipiškių ir Užupio link. Keliose vietose matosi į dangų kylantys gaisrų dūmai. Einant Gedimino gatve, ties Lietuvos banko rūmais užskrenda vokiečių lėktuvai, ir viena nedidelio kalibro bomba sprogsta priešingos pusės šaligatvyje, apnešdama mus žemėmis, laimingu būdu nė vieno iš mūsų nesužeisdama. Taip netikėtai gavę pirmąjį „krikštą“ ir šiek tiek nusigandę, krapštydami žemes iš ausų, grįžtame namo.

Birželio 24 / vakare

Pereitą naktį praleidom (su Algiu Z. ir jo mergaite B. B.) Kalvarijų-Trinapolio apylinkėse (*à la belle étoile*). Į Vilnių grįžom tik auštant. Gatvėse nė gyvos dvasios. Eidamas per Katedros aikštę visai netikėtai sutikau apsimiegojusį Umbrasą. Jis man tuoj pat keliais žodžiais apibūdina militarinę situaciją: mieste nesą nė vieno kareivio; vieni pasitraukę, kiti dar neatėję. Kaip tik tuo metu iš Pilies gatvės išniro būrys greitai važiuojančių vokiečių motociklistų, kurie, momentui stabtelėję ties Katedros fasadu, pilnu tempu nulėkė Gedimino gatve Žvėryno link.

[...]

Birželio 28

Karo veiksmy „orkestrui“ kaskart vis grėsmingiau artėjant, Vilniuje viešpatauja keistai nereali nuotaika. Žmonės tarytum neteko ryšio su aplinka, pasidarė tylūs ir nekalbūs. Gatvėse praeina vieni pro kitus, įsmeigę akis į kažkokį rūpestį, lyg nieko už savęs nematytų. Miestas pastebimai tuštėja, bet kažkaip apatiškai, be tokiems atvejams būdingos panikos, senka kaip vanduo, nes frontas, galima sakyti, čia pat, kažkur tarp Minsko ir Naujosios Vilnios. Jonas išvažiavo į Kauną. Draugų ir pažįstamų, išskyrus Jurgį, Vytautą P. ir Džonį, kaip ir nebeliko. Prieš porą dienų išleidome p. Sruogienę su Dalia, kurios bandys pasiekti Būgius. Algis Z. tebėra Vilniuje, bet, užsiėmęs kažkokių grandiozinių žygių planavimu, nebesirodo. Paskutinį kartą jį atsitiktinai mačiau viename Domininkonų gatvės kieme, pilname sunkvežimių ir groteskišku įvairių uniformų mišiniu apsirengusių ginkluotų vyrų; jis ten kažką komandavo, kažkam davinėjo instrukcijas. Pamatęs mane, iš tolo pasisveikino, riktėlėjo tradicinį „būk šaltas“ ir vėl tęsė man nesuprantamo kariško ritualo pantomimą.

Vasaros imperija pačiame savo galybės zenite. Žydėjime ir žalume nė mažiausios dekadanso žymės. Rytais – gili rasa ir nasturtų kvapas; dieną oras pilnas milijonų nematomų vabzdžių zvimbimo; tik kartais išsiskiria familiarus žiedo taurelėn nusileidusios kamanės kontrabosas, kol jį nematomas dirigentas ir vėl gražina į vasaros orkestrą. Vakaraus iš Neries pakilęs rūkas pamažu slenka į Žvėryno pusę, ir Lukiškių kalėjimas atrodo kaip užburta pilis.

Koks ciniškai išmintingas gamtos abejingumas žmogiškiems rūpesčiams!

Tenudžiūsta mano dešinė, jei aš tave užmirščiau, Jeruzale!

Birželio 29

Rytoj bandysime išvažiuoti į Kauną; Jurgis su savo motina, Džonis, Monika B. ir aš. Buvome nuėję į stotį apsižiūrėti. Kamštis gerokai sumažėjusi. Beveik vien tik pravažiuojantys kareiviai. Civiliniai traukiniai sustabdyti. Vokietis gelžkelietis pažadėjo „fur eine kleine Spende“ prijungti mus prie karinio transporto, dalykiškai nurodydamas, kada ateiti, kur laukti.

Šįryt atsikėliau anksti, norėdamas dar kartą pasibastyti po miestą. Ryto vėsa ir drėgme tebedvelkiančiose gatvėse nebuvo nė gyvos dvasios. Tik retkarčiais kažkur pravažiuojančio sunkvežimio urzgimas ir ritmingai pasikartojančios tolimos kanonados griūtys. Visa Lukiškių aikštė tebebuvo šešėlyje. Tik už Šv. Jokūbo bažnyčios iš anapus Antakalnio kalvų pakilusi saulė nuplieskė

skysta ryto migla padengtą Neries tėkmę. Netoli Žaliojo tilto, kitoje upės pusėje, kažkoks žmogus, stovėdamas valtyje, kuitėsi su meškerėmis, ruošdamasis kasdieniniam žvejybos ritualui. „Jei būčiau Nemeikščiuose, ir aš eičiau meškerioti“, pagalvojau, nė kiek nesistebėdamas žvejotojo abejingumu „istoriniams įvykiams“.

Katedros aikštėje jau buvo šioks toks judėjimas. Pro atdaras didžiąsias duris šmėkšojo kelios klūpančios žmogystos. Bekešo kalno atšlaitės krūmuose rykavo kažkoks paukštis, kurio balsas, man rodėsi, buvo toks savas ir pažįstamas, kaip Juodabrasčiuose. Einant pro Šv. Onos bažnyčią girdėjosi kažkur kažkieno atidaromų sunkių durų ar vartų girgždesys. Iš Bernardinų šventoriaus sena moteris vilko didžiulį ryšulį įvairiaspalvių bažnytinių rūbų, vienoje rankoje laikydama kažkokį labai ilgą pagaikštį, panašų į žvakių gesintuvą.

Teprilimpa mano liežuvis prie gomurio, jei aš prarasiu tavo atminimą, Jeruzale!

Nuo Bokšto gatvės aukštumos žemyn tiesėsi viena nuostabiausių Vilniaus panoramų, kuri prieš penkerius metus mane taip pritrenkė savo mistiniu realumu, – ištisas miškas bažnyčių, tarytum rūščiai šaukiančių Tavo apgynimo; į dešinę – Bernardinų kapinės ir melsvas Belmonto šilas.

Aušros Vartai. Panelės Švenčiausios veido nesimatė. Šv. Teresės bažnyčioje dusliai užė vargonai.

Bandžiau užėiti į Augustijonų bendrabutį. Neįleido. Per anksti. Tad patraukiau į Universiteto pusę. Aikštelė tarp Centrinio pašto ir Šv. Jono bažnyčios buvo pilna sustojusių pailsėti į frontą žygiuojančių kareivių. Petro Skargos kieme matėsi lauko virtuvės ir dengtas sanitarinis sunkvežimis su dideliu raudonu kryžium viršuje ir šonuose.

Taip praklaidžiojau iki pat vidudienio, tarsi bandydamas išgelbėti nesugrįžtamai praėjusių penkerių metų pėdsakus. Grįžęs namo, kritau į lovą ir išmiegojau beveik iki apvakarių.

Atsikėlęs mėginau dėtis daiktus. Bet visą laiką kartu su „ką imti?“ ir „ko neimti?“ kankino niekaip neatsiginama mintis: rytoj! O gal dar palaukti? Bet ką aš čia darysiu, vienas pasilikęs? Nebegalėdamas ilgiau išverti, einu dar kartą pasižvalgyti po miestą.

Kaunas

Birželio 30

Iš Vilniaus išvažiavome be didesnių sunkumų. „Pateptas“ gelžkelietis, kaip buvo pažadėjęs, įsraudė mus į atvirą vėžio žingsniu judančio pusiau karinio transporto vagoną, iki pusės prikrautą medinių dėžių ir tuščių brezentinių maišų. Gera buvo važiuoti vasaros naktį po atviru dangum, toli nuo realybės, tik savyje ir su savim. Apie vidurnaktį užskridę sovietų lėktuvai įžiebė „Akermano lempas“, bet bombų nemetė. Traukinį lydėjusio kariškio įsakymu, turėjome bėgti į rasa pažliugusį rugių lauką ir slėptis.

Kauną pasiekėme jau gerokai praaušus. Visi išsiskirstė kas sau, aš gi laikinai apsistočiau pas Jonynus.

Palyginus su Vilnium, Žaliakalnis tebėra tikras „ramybės uostas“. Jonynų namuose penatų hegemonija absoliuti. Tatai sakyte sako virtuvės lange melancholiškai zirziančios musės, intymus laikrodžio tiksėjimas ant komodos, neseniai išskalbtų baltinių kvapas ir diskretus stiklų švitėjimas valgomojo kambario indaujoje. Viskas čia „couleur Francis Jammes“:

Il y a une armoire à peine luisante

qui a entendu la voix de mes grand'tantes.

Pats profesorius Jonynas, sūnų su meile vadinamas Patriarchu, lyg niekur nieko darbuojasi sode kartu su karu nesidominčiomis bitėmis, nes dabar kaip tik pats medonešis.

Liepos 1

Sentimentalinė kelionė po miestą. Ilgai nemačius, Kaunas atrodo kažkoks nutriušęs, apsinešiojęs, praradęs anksčiau turėtas dimensijas – kaip po daugelio metų sutiktas ir ligi neatpažįtamumo susenęs žmogus. Nusilupinęję sienos, įdubę šaligatviai, susidėvėjęs asfaltas, pro grindinio akmenis besiveržianti žolė – viskas persunkta provincijos miestams būdingo gaudulio ir melancholijos, kurios tiek daug Rytų Europos žydų akyse ir poezijoje.

Aukštaičių ir Kipro Petrausko gatvių sankryžoje, sustojęs praleisti į miesto pusę žygiuojantį vokiečių dalinį su Grossdeutschland divizijos insignijomis, netikėtai atsitrenkiu į Kaupą. Einęs pas D. G. Už poros dienų trauksią į Suvalkiją, o iš ten bandysią pasiekti Vieną. Iš jo taip pat sužinau, kad Vincas esąs Sargėnuose ir į Kauną grįšiąs tik ryt ar poryt.

Liepos 4

Šios ir vakarykštės dienos Kaune balansas.

Vincas pagaliau grįžo, ir aš ta proga persikėliau pas jį. Ilgiau pasilikti pas Jonynus, nors ir labai kvietė, būtų buvę nemandagu.

Aplankėme kun. A. Lapę, kuris žada, nežiūrint kas beatsitiktų, pasilikti savo vietoje. Po to gerą pusdienį praleidome Bronės K., visų vadinamos „Kriuka“, ir jos draugių Baletto studijos mokinių kompanijoje. Šįkart ji buvo dar isteriškiau nusiteikus negu paprastai: lakstė po kambarius, nelyginant koks nykštukas Nosis, savo trumpomis ir kreivomis kojulėmis groteskiškai šokinėjo ant sofų, ant kėdžių bei kitokių baldų ir nuolat zirzė kaip neklaūžada vaikas, reikalaujama, kad motina tučtuojau pakuotų daiktus ir siųstų ją atgal į Vieną, kur gyvena jos draugė D., „vienintelis tikrai brangus žmogus pasaulyje“, kaip ji nuolat ir nuolat kartojė.

Buvome nuėję į Generalkomisariatą pabandyti gauti leidimus įvažiuoti į Vokietiją. Prie kiekvieno langelio stovėjo ilgiausios eilės norinčių grįžti namo vokiečių kolonistų. Vokietis būdamas, negi bėgsi iš degančio namo, nepaprašęs valdžios leidimo! *Ordnung muss sein!* Man, kaipo nevokiečiui, staiga šovė į galvą tiesiog genialus planas, kurį įvykdžius, nereikėtų stovėti eilėje, ir kuris, kaip tuojau pamatysime, visu šimtu procentų pavyko. Leidimus išdavinėjančiam valdininkui nuėjus į kambario gilumą ir ten knisantis kažkokioje kartotekoje nutaisęs pareigūniškai rimtą miną ir užsidėjęs pieštuką už ausies kad visi manytų, jog aš esu Generalkomisariato tarnautojas, drąsiai priėjau prie langelio, įkišau ranką į vidų ir iš čia pat esančios krūvelės paėmiau gerą tuziną pasirašytų ir antspaudais patvirtintų leidimų blankų. Tik įrašyk savo vardą ir važiuok! Po to, mandagiai atsiprašęs laukiančiųjų, neskubėdamas nuėjau į kitą skyrių, kur manęs laukė Vincas. Iš ten nėrėme lauk, lyg giltinės vejami, ir atsigrėžėme pažiūrėti, ar kas iš tikrųjų nesiveja, tik anapus Valstybės teatro, Kęstučio gatvėje, netoli Vinco namų.

Perskaičiau Eichendorffo novelę „Die Glücksritter“, pilną vasaros nakties blūdišimų ir paslaptingos girių romantikos:

*Es ist ein Klang gekommen
Herüber durch die Luft,
Der Wind hats gebracht und genommen,
Ich weiss nicht, wer mich ruft.*

Ypač įstrigo atmintyje paskutinės dvi eilutės. Jos skamba ir kartojasi mano sąmonėje kaip tolimas ir tolydžio vis labiau tolstantis aidas:

*Der Wind hats gebracht und genommen,
Ich weiss nicht, wer mich ruft.*

Šįvakar namo parėjau šuniškai išvargęs ir skaudančiomis kojomis. Nesant jokių susisiekiimo priemonių, visur teko eiti pėsčiomis. O čia dar karšta kaip pirtyje. Namuose vėsu ir ramu. Gera basam išsitiesus lovoje svajoti. kažkas prie durų. Einu atidaryti. Taškas.

[...]

Königsberg

Rugsėjo naktį iš 15 į 16

Königsbergas. Laukiame traukimo į Berlyną, kuris turėtų išeiti tuoj po dvyliktos. Be abejo, vėluos, nes turi praleisti visus karinius transportus.

Pabėgimas vyko labai sklandžiai. Iš barako išlipome pro langą ir, dengdamiesi lentpjūvės bei malūno ūkiniais trobesiais, pasiekėme paupį. Iš ten valtim persiyrėme į kitoje pusėje esantį miesto parką, kuriame iš vakaro buvome paslėpę kuprines. Į stotįėjome laukais, kad neatkreiptumėm bereikalingo dėmesio. Stotyje taip pat viskasėjo kaip per sviestą. Parodę Kaune „suorganizuotus“ nebeegzistuojančio Generalkomisariato leidimus, nusipirkome bilietus į Vieną. Ir taip, nė valandai nepraėjus nuo atsisveikinimo su malūnu bei lentpjūve, sėdėjome tuoj pat išeinančiame traukinyje. Leidimai veikė tiesiog magiškai. Amžina garbė tiems, kurie išgalvojo leidimus, ir dar didesnė tiems, kurie jais tiki! Sienos kontrolės valdininkas, žvilgterėjęs į šiuos imponantiškais antspaudais su svastikomis patvirtintus popiergalius, ne tik jokių kitokių dokumentų nereikalavo, bet net ir daiktų netikrino. Rutiniškai paklausęs, kur važiuojam, palinkėjo laimingos kelionės ir nuėjo.

Važiavome tylėdami.

Tilžėje, dar teberūkstančioje po naktinio lėktuvų antskrydžio, turėdami apie valandą laiko, išėjome pasibastyti po miestą. Prie stoties – didelis judėjimas: kareiviai, visokio plauko pabėgėliai. Toliau – ramios, apytuštės gatvės: vos vienas kitas praeivis, lyg tai būtų normaliausia sekmadienio popietė tokio dydžio provincijos mieste. Kuklūs, bet nepaprastai švarūs namai su pelargonijų vazonėliais palangėse, klevo lapų prikritęs fontano baseinas aikštelėje priešais kažkokį viešą pastatą.

Ir man staiga užėjo graudus noras sušukti: lietuvi, nusiimk kepurę Tilžėje! Paliesk kaktą jos, mirštančios, gatvių grindinį! Susikaupk jos agonijos dieną! Tavo *Lugdunum* žiūri mirčiai į akis!

Tilžė, ne Vilnius, buvo pirmas miestas, neišdildomai įsirėžęs mano sąmonėje. Kone visos vaikystės knygos buvo pažymėtos šio miesto vardu. Ir aš vos ne vos išsilaikiau neapsiverkęs.

Elbing

Rugsėjo 16

Traukinyje tarp Königsbergo ir Elbingo paskutinėmis nakties valandomis kankino įvairiais pavidalais pasikartojantis ir nuolat grįžtantis sapnas.

[...]

Lapkričio 15

Berlyno našlės

Berlyno kavinėse, restoranuose, stotyse ir priešlėktuvinėse slėptuvėse labiausiai išsiskiria ir į akį krinta elegantiškai, dažniausiai juodai, apsirengusios vyresnio amžiaus moterys, visuomet vienos, visuomet tik su savim, tarytum kokia nematoma siena skirtų jas nuo likusio pasaulio, visuomet akis

įsmeigę į kažkokį kitiems nematomą ir nesuprantamą skausmą. Jos visuomet atrodo lyg kur nors skubėtų arba iš kur nors grįžtų. Savo vienišumu jos primena Baudelaire'o *petites vieilles*. Jos visuomet su savimi nešiojasi erdvų odinį krepšį, su kuriuo niekad nesiskiria, tarytum jame būtų sudėtos jų žuvusio pasaulio liekanos. Tai karo našlės ir motinos. Jų veiduose, nežiūrint išdidžios rezignacijos ir abejingumo, nesunkiai gali įskaityti biblinį *motto*: „Kam aš pasakysiu savo skausmą?“

Viena jų, atsitiktinai susipažinta Savigny-Platz valgykloje, po keliolikos „inteligentiškos konversacijos“ minučių – Hofmannsthal (*Der Schwierige*), Debussy (*Estampes, L'illee joyeuse, Suite bergamasque*), Gustav Mahler (*Das Lied von der Erde*) – netikėtai ima pasakoti savo skausmą, nuolat atsiprašinėdama ir šluostydama ašaras, bliaukiančias apvytusiais buvusios gražuolės skruostais. Jos vyras, kavalerijos pulkininkas, žuvęs Prancūzijoje; sūnus, artilerijos leitenantas, dingęs (*verschollen*) Stalingrado apsupime. Vis tebeatsiprašinėdama, išsiima iš rankinuko paskutinius jų laiškus ir skaito. Jie man skamba taip, lyg būtų rašyti iš anapus: tiek daug juose pareigos, meilės ir iš kiekvieno žodžio trykštančios inteligentiškos nevilties. Jeigu tai nebūtų *anstandswidrig*, ji pasikviestų pas save, parodytų savo vyro biblioteką, Meisseno figūrėlių kolekciją etc. Dėl visa ko užsirašau adresą ir pažadu būtinai ją aplankyti „in einer besseren Zeit“.

Lapkričio 16

Berlyno pensininkai

Kitas nemažiau į akį krintantis Prūsijos sostinės tipas – Weimaro Respublikos pensininkai: miniatiūriniai senukai juodais senamadiškais kostiumais, baltais kietomis apykaklėmis marškiniiais, Wilhelmo II laikų sukirpimo paltais ir rūpestingai nublizgintais batais. Visi jie atrodo kažkur matyti arba skaityti matyti *Simplicissimus* karikatūrose ir skaityti Th. Fontanės romanuose. Nuo karo našlių jie skiriasi pirmiausia savo plebėjiška laikysena – kaip paprasti gatvės šunys nuo aristokratiškų afganų. Visur jų pilna, nelyginant musių. Juos sutinki parkuose, kino teatruose, kirpyklose, knygynuose, požeminiuose traukiniuose etc. Prireikus ko nors pasiklausti, užtenka tik apsidairyti, ir čia pat pamatysi bent keletą. Jie visuomet pasiruošę patarnauti arba užmegzti pokalbį. Kartais pagalvoji, jog jie skaito tavo mintis ir žino, kad nesi visiškai tikras dėl krypties. Pasiklausus kelio, jie ne tik kad smulkiai paaiškina, kaip turėtum eiti, bet dargi paslapčiomis seka tavo ir, pasukus ne į tą pusę, griebia už rankovės.

Tarp kita ko, jie nepaprastai susirūpinę savo miesto reputacija, lyg jis būtų asmeninė jų nuosavybė. Jie nuolat piktinasi dabartine netvarka, dabartiniu pareigūnų nemandagumu, dabartinėmis kainomis ir dabartiniais laikais apskritai, nebijodami pasakyti vieną kitą aštresnį žodį ir dabartinio režimo adresu.

[...]

Balandžio 18

Vakardienos amerikiečių lėktuvų antskrydis mane, Jurgį ir su mumis buvusią A. Gž. užklupo netoli geležinkelio stoties esančioje *Olgos* valgykloje. Bėgome į anapus bėgių esančią slėptuvę, iškastą kalvos šone. Dar jos nepasiekus, ėmė kristi bombos. Viduje, ypač netoli įėjimo, buvo neįsivaizduojama kamštis. Neilgai trukus užgeso šviesos, ir mes pasimetėme minioje. Staiga – baisus trenksmas ir iš slėptuvės gilumos pasigirdo riksmas: *Wasser!* Per kelias sekundes vandens buvo iki kelių. Visi ėmė veržtis prie išėjimo akiai, automatiškai, nekreipdami dėmesio nei į moteris, nei į vaikus. Pasiekus išėjimą, vandens buvo jau beveik iki kaklo. Du uniformuoti vokiečiai padėjo man išsikapstyti į gatvę, ir aš automatiškai pradėjau bėgti tolyn.

Lėktuvai jau buvo praskridę. Virš sudaužytos stoties kybojo dūmų ir dulkių debesys. Jurgis su A. pro įkalniau esantį atsarginį tunelį išėjo nė kojų nesušlapę. Vanduo, užliejęs žemiau gatvės lygio esančią slėptuvės dalį, kaip šiandien paaiškėjo, prasiveržė iš bombų sužaloto stoties vandentiekio.

Grįžęs namo, nors dar tebebuvo gana anksti, kritau į lovą ir tuoj pat užmigau. Šįryt nubudęs negalėjau tikėti savo akimis: pro skyles lubose veržėsi šviesa; skersai gatvės stovintiems namams trūko stogų. Tai buvo pakartotino antskrydžio žymės. Šeiminkai, naktį bėgdami į slėptuvę, pagalvojo, kad manęs nėra namie, ir taip aš pramiegojau antrą vakarykštės dramos veiksmą.

Jurgis, kuris daug labiau už mane ir už A. jaudinasi dėl to bombardavimo (aš esu tiesiog fatalistiškai abejingas; maniau, kad tai fizinio nusilpimo ženklas, bet Dr. A. sako, kad aš tik turįs geležinius nervus), norėtų pasitraukti kur nors į mažiau pavojingą vietą, į kaimą. Gal į Waldhauseną, pas Herr Funk? Bet aš ir A. esame prieš. Tad, bent tuo tarpu, niekur nejudam.

[...]

Rugpjūčio 25

Tübingenas – idealus miestas *promenades solitaires* mėgėjams ir visiems *Atsiskyrėlių laikraščio* skaitytojams. Viskas čia dvelkia užkrečiama romantika ir intymios vientulystės melancholija. Dienos triukšmas ir nakties garsai čia tokie nerealūs beveik antlaikiški. Miesto panorama Švabijos kalvų rėmuose, sodai ir vynuogynai – lyg tas „Hälfte des Lebens“ gamtovaizdis, kybąs ežere su *mielomis gulbėmis*. Gatvės, kuriomis vaikščiojo Hegel, Schelling, Hölderlin ir Mörike. Mano mėgiamiausias maršrutas – iš Kelternplatz pro Spitalkirche siaurutėmis gatvelėmis iki Marktplatz; iš ten pro Alte Aula ir Stiftkirche žemyn iki Eberhardsbrücke.

Nusileidęs laiptais nuo tilto patenki į Nekaro salą su garsiaja Platanenallee. Į dešinę, kitoje plačiosios upės šakos pusėje, stypso Hölderlino bokštas – apvalus pastatas, kurio antrojo aukšto kambarėlyje „Menons Klagen um Diotima“ autorius praleido 36 savo beprotystės metus. Po langais, gerokai pasviręs į upę, auga verkiantis gluosnis (Trauerweide). *Promeneur solitaire* įsiklauso: bokšto kambarių be paliovos aidai apkurtę žingsniai. Suskamba peršalęs pianinas, ir aukštas prikimęs balsas ima dainuoti kažkokią skausmingai nedarnią melodiją. Duryse pasirodo mandagūs Scardanelli, žemai nusilenkia ir kviečia į vidų, savo svečių vadindamas *königliche Hoheit* arba *Majestät*.

Į kairę, už siaurosios upės šakos, beformės pastatų nugaros. Pačiu salos viduriu į tolį tiesiasi gigantiškų platanų alėja – milžiniška žalsvai pilkų kamienų rikiuotė, kažkas iš Puvis de Chavannes, pavasarį primenanti šviesių lieknų kolonų salę, rudenį virstanti auksinių lapų upe, kuria brisdamas, kiekvienas *promeneur solitaire* jaučiasi, lyg eitų prie savo *Ulalumės* kapo.

[...]

Spalio 3

Henriko laiškas iš Lustenau, rašytas IX.27.

Spalio 13

Šiąnakt, einant iš studentų pasilinksminimo, mano sąmonėj staiga beveik paliečiamai ryškiai iškilo viena naktis Vilniuje.

Tąsyk, atsimenu, grįžau namo iš Užupio. Buvo tik ką po vidurnakčio. Praėjus tiltą, prieš akis iškilo senojo miesto rūmų siluetai. Į dešinę pro aukštus medžius dunksojo žalsvu mėnulio fosforu spindinčios Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios. Gatvėse nebuvo nė vieno žmogaus, tik retkarčiais pasigirsdavo sunkūs artėjančių sargybų žingsniai. Turėdavau sustoti vartų nišose ir palaukti, ko praeis. Katedros aikštėje prieš mane atsivėrėlakus, lengvas urbanistinis peizažas, ir aš pajutau, lyg

būčiau iš Viduramžio patekęs į Renesanso laikus ir visa tai mačiau *pirmą kartą*. Tai buvo naktis, kurios aš visuomet ilgėjausi: *išsivadavimo naktis*. Tik liūdnas Gedimino gatvės liepų ošimas mane grąžino į realybę. Parėję namo, ilgai sėdėjau prie vijokliais apaugusio lango, ir sekantį rytą, dar nepraradęs netiesioginio kontakto su vakarykščiu išgyvenimu, parašiau pirmąją „Išsivadavimo nakties“ redakciją.

[...]

Lapkričio 11

Žiemos rūpesčiai: Tauragėje iš vokiečių puskarininkio pirktus kareiviškus batus netrukus teks paleisti į atsargą. Henriko pastangos Innsbrucke suorganizuoti naujus, kaip sakoma, „nedavė jokių vaisių“. Žeminio palto reikalai nėra kiek negeresni: jis irgi daugiau šviečia negu šildo. Nesant nieko kito daryti, teks šildytis vežikų metodu – abiem rankom kryžmai daužant į šonus.

[...]

1946

Sausio 18

Medžiai. Nemeikščiuose visi mano medžiai buvo skirtingi kaip žmonės. Jie buvo kitoki skirtingais metų laikais, kitoki rytą, kitoki vidudienį; kitoki paprastomis dienomis, kitoki šventadieniais. Vienaip šlamėjo liepos, kitaip užė beržai, dar kitaip švokštė eglės. Vienaip pavasarį, kitaip vasarą, rudenį ir žiemą. Aš juos visus atpažindavau, atskirdavau kiekvieno balsą audringų rudenio naktų orkestre: pradėdavo obelys, vyšnios ir kiti smulkesnieji medžiai; netrukus įsijungdavo žaibo sužalotas kaštanas ir plonabalsės liepos (protarpiais atrodydavo lyg girdėtum prislopintą kikenimą); ir tik tada viską nustelbdavo didžiojo Vaškelių beržo būgnai.

Taip aš ilgą laiką gyvenau su jais metų laikų keitimosi ritme, garsų ir spalvų orgijoje, ir tai buvo mano amžinybės pradžia.

[...]

Gegužės 20

Grįždamas iš Juliaus (kur, per ilgai užsibuvęs, pasilikau nakvoti), užeinu į kapines. Vėsūs takai milijonais vabzdžių zvimbiančioje ryto saulės nupliekstoje ryto tyloje, rasoti paminklai, mieguistas paukštis ant angelo, vedančio du dailiai aprengtus ir sušukuotus berniukus už rankų, peties... Hölderlino kapas su keistai nuaugusiu medžiu ir laukinėmis gėlėmis (kurių vieną nuskinu, žadėdamas ją padovanoti Sandrai)... Vešlūs alyvų ir jazminų krūmai, plazdantys nesuvaldoma gyvybe... „gimusi 1879 metais Ludwigsburge ir eidama šešioliktuosius metus tragiškai mirusi Tübingene...“ Staiga pasijuntu, lyg eičiau per pačias pamaldas Utenos kapinių didžiuoju taku, svaiginamas tų pačių alyvų ir jazminų kvapo – sustočiau ties Nemeikščių kerdžiaus sūnaus nužudyto D. kapu su tiek daug kartų skaitytu paminklo įrašu:

*Ilsėkis, sūneli, tu vienas buvęs,
Nuo kardo ir kulkos žmogžudžio žuvęs...*

kuris vaikystėje paliko neišdildomą įspūdį (kerdžiaus sūnus buvo nuteistas mirti ir sušaudytas).

[...]

Kelionė į Emmendingeną buvo veltui: palto negavau. Nepadėjo nė Ivinskio rekomendacija. Nuėjus į RK sandėlį, siūlė kažkokį baisų skarmalą iš „paprastiems“ žmonėms skirtos drabužių krūvos. Į išrinktiesiems skirtą geresnių rūbų kambarį manęs neįleido: į jį vis įsmukdavo ir paskui vėl su ryšuliais išeidavo Tübingeno ir jo apylinkių „ponai“ ir „ponios“, visi jau ir taip dailiai apsirengę. Prie staliuko sėdėjusioji kailiniuota moteriškė man paaiškino, kad į tą kambarį leidžiami tik „nusipelnę“ tautiečiai.

Grįždamas prie kiekvieno kupsto sustojančiu traukiniu namo galvojau parašyti maždaug tokio turinio feljetoną: Šaltą ir snieguotą gruodžio vakarą į Tübingeno LRK skyrių užėina šv. Petras su savo apaštalais, visi basi, ir prašo batų, bet negauna, nes, girdi, jeigu iki šiol galėję vaikščioti basi, tai jau esą pakankamai užsigrūdinę taip vaikščioti ir toliau. Batai esą reikalingi tiems, kurie savo gyvenime basi nevaikščioję. Bet tikriausia neparašysiu, nes pati šios komiškos situacijos idėja nuplauja pagiežą, ir paltas man dabar atrodo visiškai nebesvarbus.

[...]

1948

Sausio 23

Gąsdinti miesčionis! Kodėl aš turėjau juos gąsdinti, jeigu jie man neegzistuoja? Praktiškoje dažniausia tai reiškia: ieškoti atgarsio, atkreipti jų dėmesį į save, kitaip sakant, išnaudoti juos savo reikalams.

[...]

Kovo 29

Su atsiradusiu Julium apie kritikos „paslaptis“. Jis svarsto, ko dar reikia šalia literatūrinės analizės. Aš sakau: kritikas turi supažindinti skaitytoją su autoriaus pasaulio vizijos estetinė dinamika, su jo akimis ir ausimis. Supažindinti, ne apvedinti, kaip tūlas recenzentas bando. Kritika turi būti subjektyviai objektyvi arba objektyviai subjektyvi, pagal kritiko temperamentą. Ir dar vienas labai svarbus dalykas: ji turi būti aukštos žodinės kokybės ir – o tai gal net svarbiausia – įdomiai skaitoma.

Išsiskiriame jausdamiesi neįskėlę jokios „naujos“ kibirkšties.

[...]

Liepos 31

Tikslas ir priemonės (dar kartą):

Tikslas visuomet yra nerealus, antraeilis dalykas; tik priemonės yra realios ir amžinos. Žmogus iš tiesų nė nežino, kas yra jo tikslas. Tad kaip jis galėtų pateisinti priemones? Tikslas nei pateisina, nei nepateisina priemonių: jos absoliučiai dominuoja ir išsemia viską.

Rugpjūčio 4

Grožio patirtis kažkur siejasi su mirtimi ir duodasi apibrėžiama mirties artumu bei neišvengiamybe. Praeitį žavi savo mirtimi, t. y. nesugrąžinamumo (niekados daugiau) aspektu. Viešos egzekucijos traukė ir žavėjo minias savo vienkartiškumu: įvyks kažkas absoliučiai originalu, ko niekas niekuomet

negalės pakartoti. Mirtis, kaip ir autentiškas grožio išgyvenimas, palieka neištrinamus pėdsakus, nuodija ir svaigina.

Rugpjūčio 7

Su Julium keliuku per mišką anapus Rebhauso, kuriuo galima pasiekti Auf der Hardt 5. Unamuno, Nietzsche, po to Strindberg (apie jo *Tėvą, Panelę Juliją ir Šmėklų sonatą*). Mane jis žavi permanentinio kaltės jausmo analizės intensyvumu ir atstumia kūno bei dvasinės degradacijos hiperbolėmis, išreikštomis *fin de siècle* ideologijai bei estetikai būdingos moralinės krizės terminais; viskas jo (kaip Muncho) „schwül“: erotika, pavydas, neapykanta; lyčių kova ir mizoginija.

Leidžiantis pakalnėn kalba nukrypsta į Henriką. Jam vis mažiau patinkas „Didelis medis prie turgaus aikštės“, kuriuo anksčiau taip žavėjęsis. Man gi atrodo, kad, nežiūrint įtakų, nežiūrint, kad tas medis auga ne žemėje, bet literatūroje, ir prie vokiškos turgaus aikštės, šis eilėraštis yra bene pats autentiškiausias ankstyvojo jo poezijos periodo kūrinys, gyvas savo emocine įtampa ir pasaulio vizijos, tegu ir knyginės, realumu.

[...]

1949

Freiburg

Kovo 3

Šiąnakt netikėtai ėmė pūsti Föhnas. Žiemai baigiantis arba jau pasibaigus, visuomet tuoj pat po vidurnakčio, staigus ir nelauktas, jis pasigirsta už sienų, monotoniškas ir sielą veriantis. Fohną, kaip žmogų, gali pažinti iš balso. Nervus dirginančios jo „muzikinės frazės“ prikelia iš miego, ir apima nesuvaldomas noras atidaryti visas duris ir langus ir bėgti iš namų. Per kelias valandas jis suėda paskutinius sniego likučius į šiaurę virtusių kalvų pašlaitėse, atšildo žievę, nubudina sulą ir savo gyslas žeidžiančiu šniokštumu užlieja ir dangų, ir žemę, ir intymią kambarių tamsą.

[...]

Rugsėjo 5

Išaušo tiesiog triumfališkai gražus Šiaurės Vokietijos rytas, šviesa čia kažkaip blyškesnė ir permatomesnė negu kitur, pasakojanti kažkieno gyvenimo istoriją, – kaip Lüneburger Heide vaizduojančiuose peizažuose; *Immensee* šviesa.

Kaip vakar buvo sutarta, ėjome pasivaikščioti. Radauskas jau įsidėmėjęs keletą vietos „charakterių“, apie kuriuos pasakoja su jam įprastu užsidegimu ir su tokia gausybe smulkmenų, jog ponis Vera turi net prilaikyti: „Ką tu čia, Henrikėli, dabar išsigalvoji?“ Jam labai patinka atskirame barake gyvenantys žydai ortodoksai – visi uniformiškai juodai apsirengę, visi su tokiomis pačiomis juodomis *chapeau-melon*; visi nuolat užsiėmę: stumiantys vaikų vežimėlius, kažkur skubantys su pieno bonkomis arba kitokio maisto kibirėliais rankose ir būriu einantys pasivaikščioti. Tolumoje su kažkuo praeina Santvaras, ir Radauskas sako, kad „ponas Pirmininkas“ po visų tų „amžinos atminties“ LRD posėdžių mandagiai jo vengia.

[...]

New York

Tos pačios dienos naktį Chelsea viešbutyje

Po ilgo laiko pereinamųjų stovyklų migiuose pagaliau ir vėl normalioje, švariai paklotoje lovoje. New Yorke. Dešimtame viešbučio aukšte. Amerikoje. Man visiškai svetimam ir nepažystamam krašte. Amerikoje, iš kurios grįždavo Lietuvos kaimų „amerikonai“, – keisto sukirpimo kostiumais, baltomis šiaudinėmis skrybėlėmis ir nejprastai geltonais batais.

Atlikus formalumus muitinėje, visus tuos, kurių niekas nesutiko aerodrome (jų tarpe ir mus), susodino į autobusą ir nuvežė į Pennsylvania Station New Yorko centre. Pirmas žvilgsnis į miestą – pro autobuso langą – nepadarė didesnio įspūdžio. Greičiau nuvylė. Priemiesčiuose – nesibaigiančios eilės kaip lašas į lašą vienas į kitą panašių namukų; arčiau į centrą – murzini, niekad nedažomomis ir nevalomomis sienomis komerciniai pastatai, priešgaisrinių arba „ištrūkstamųjų“ laiptų zigzagai, rėkiantis iškabų bei reklamų chaosas, vėjo nešiojamos gatvėmis šiukšlės, bent mano akyse, visiškai nesiderino su lig šiol turėta didžiausio pasaulyje miesto vizija.

Manhattano dangoraižiai, neturį jų dimensijoms reikiamos perspektyvos, atrodo greičiau geologinės aglomeracijos negu žmonių gyvenami pastatai; jų monumentalumas – ne architektūrinis, bet gamtinis – kaip kalnų.

Didžiausią įspūdį paliko nesibaigiančios automobilių upės ir eismo dinamika apskritai.

Stotyje pasitiko Tėvas Leonardas, su kuriuo rytoj važiuojame į Baltimore. Ne į Kennebunk Port, kaip anksčiau buvo suplanuota. Ten mus kuriam laikui priglaus ir paglobos ponia Volskienė, Amerikoje gimusi lietuvė. Nuostabus žmogus tas Tėvas Leonardas!

[...]

Pirmadienis / Spalio 24

Jau antra savaitė dirbu Amrhein Brothers Bakery Saratogos gatvėje, netoli Freemont Avenue, viename iš pačių „juodžiausių Baltimorės kvartalų. Visi mano bendradarbiai, išskyrus du vokiečius, italą ir airį, – negrai, be galo linksmi ir triukšmingi vyrukai. Pirmadieniais, o kartais ir savaitės viduryje, į darbą ateina kaip reikiant neišsipagirioję, vos pastovėdami ant kojų. Šiaip jau – malonūs ir simpatingi žmonės. Vienas jų, Freddy, nuolat šoka ir dainuoja, taktą mušdamas improvizuotu būgneliu – tuščia margarino skardine.

Visą dieną stovime prie judomosios juostos, dėliodami šios juostos iš kito skyriaus atnešamus įvairių rūšių pyragaičius į keptuves, kurias savo ruožtu krauname į daugiaaukštes lentynas ant ratukų. Kiti darbininkai šias lentynas stumia į nepaprastai karštą kambarį, kad pasikeltų.

Kartais, užsikalbėjus ir laiku nesustabdžius judomosios juostos, pyragaičiai suvažiuoja į atmatų dėžę, stovinčią stalo gale, kurion supilamos nuolat valomų grindų šiukšlės. Apsidairę ir įsitikinę, kad niekas nemato, juodukai be jokių ceremonijų visus dėžėn sukritusius pyragaičius grąžina į savo vietą, paskubomis nuvalo prikibusias šiukšles, sudeda į keptuves, ir taip jie, lyg niekur nieko, įprastiniais keliais nueina į apačioje esančią cukrainę.

Kokius triskart į dieną didžioji kepyklos krosnis, gavusi per didelę gazolino dozę, staiga užsidega. Liepsnai pradėjus veržtis pro angą į didžiąją kepyklos salę, viską metę, bėgame prie išėjimo. Tuo metu ant juostos buvę skanumynai niekieno netrukdomi sueina į jau minėtą atmatų dėžę ir iš ten jau nebegrįžta.

Nuostabus žmogaus sugebėjimas susigyventi su kiekviena situacija. Dar nuostabesnis yra jo mokėjimas rasti kiekvienai situacijai proporcingų pramogų ir savotiškai pamilti „kariamo šuns“ buitį. Iš pradžių buvo gana nejauku. Bet pamažu viskas ėmė atrodyti normalu, beveik sava. Pramogos ir

malonumai yra reliatyvus dalykas. Štai dabar man atrodo, kad didžiausias malonumas yra trumpos pietų pertraukos metu atsėdus ant miltų maišo pro apdulkėjusį langą stebėti gelstančios liepos šakose straksintį murziną paukščiuką, keistai panašų į gatvėje žaidžiančius negriukus.

Darbą baigiu temstant. Gavus pirmąją algą, mano bendradarbis vokiečių Willy patarė šaligatvyje visad laikytis arčiau gatvės ir toliau nuo namų, kad kas neįsitrauktų pro duris ir neatimtų pinigų. Pirmąjį vakarą parėjus iš darbo, Sandra susigraudino ir ėmė verkti. Iš tiesų, tai visiškai nauja situacija.

Nerūpestingų „tremties metų“ Vokietijoje dienos negrįžtamai praėjo, ir nuo dabar reikės lošti jau *tikrais pinigais*. Laiškas iš Henriko (jis vis dar Freiburge).

[...]

Gegužės 12

Neseniai atvykusiam iš Europos Amerikoje pirmiausia krinta į akį žmonių paslaugumas, noras padėti, nesigailint nei lėšų, nei laiko, nei energijos, ir kaip savotiška kontradikcija tam, ko tikėjaisi ir ko nesitikėjai, absoliutus eilinio piliečio įsitikinimas, kad Amerika yra geriausias pasaulyje kraštas, – pionieriškai agresyvus patriotizmas, su kurio išorinėmis apraiškomis susitinki kiekvieną dieną, kiekviename žingsnyje: vėliavos įnešimo ir išnešimo ceremonijos, priesaikos vėliavai (mokyklose bei viešuose rengimuose), neįmanomiausiomis progomis giedamas himnas (prieš kiekvienas sporto rungtynes, nors jos būtų žaidžiamos septynis kartus savaitėje)...

[...]

Spalio 29

Pirmąkart (po keleto „žvalgomųjų“ pasikalbėjimų) nuodugnai aptarėme literatūros žurnalo (kuris turėtų išeiti ateinančių metų pabaigoje) pobūdį ir leidimo strategiją. Jo branduolį sudarytų visi *Žemės* dalyviai. Žurnalas turėtų laikytis atokiai nuo politinių bei ideologinių grupių; remtis vien spausdinamų dalykų kokybe; bendradarbiais kviestis talentingiausias jaunosius, bet neatmesti ir senesniųjų. Taip pat nutarėme, kad žurnalo adresas bus Kazio butas Baltimorėje; kad jis ves pagrindinę korespondenciją ir rūpinsis žurnalo administracija, reikalui esant, finansais etc; kad jis apsiima surasti leidėją; kad aš parašysiu trumpą programinį žodį, kuris bus pateiktas redakcijos kolektyvui jį aprobuoti arba atmesti. N. B. Kazys yra nuostabus žmogus: jis nė kiek nesikrato visos čia išdėstytos organizacinės naštos, kurios aš bijau kaip velnias kryžiaus!

Dėl visų šių dalykų sutarėme *vienbalsiai*. Mūsų nuomonės šiek tiek išsiskyrė tik svarstant *vardinių* kviestinių bendradarbių sąrašą. Mano pozicija šiuo klausimu buvo minimalistinė, tuo tarpu jis, kaip žmogus su redaktoriaus patirtimi, laikėsi daugiau maksimalistinės pozicijos. Bet tai ateities reikalas, kuris galutinai išsprendis tik žurnalui einant. Įdomu, ką apie tai užgiedos Juozas, Henrikas ir Kėkštas?

P. S. Be to dar: *visą* medžiagą skaitytumėm tik mudu ir kad ne Baltimorėje gyvenantiems redakcinio kolektyvo nariams ji būtų siuntinėjama tik specialiai pareikalavus, nes visos medžiagos siuntinėjimas užimtų labai daug laiko.

[...]

Vasario 9

Mane visuomet žavėjo ir dabar tebežavi bevardžiai cinikai. Savo kūrybiniu entuziazmu, išradingumu bei subtilia paradokso logika jie tiesiog nepralenkami. Tas, kurs pirmas pasakė: „nieko nėra tobula nei šiame, nei aname pasaulyje: rojuje geresnis oras, pragare geresnė draugija“, be abejo, buvo genialus humoristas. Nemenkesni savo srities specialistai turėjo būti ir šių žydų liaudies

tradicijos linkėjimų: „kad tu sulauktum šimto metų, bet *tuoj pat*“ arba „kad tau Dievas padėtų įsigyti nuosavą pajūrį su smėliu inkstuose ir vandeniu kojose“ autoriai.

[...]

1952

Vasario 11

Politinės reformos

Vykdomosios valdžios atitinkamų organų patvarkymu, įvedami šie piliečio teisių bei privilegijų papildymai: nuo šiol a) visi *per klaidą* pakartieji arba sušaudytieji bus iškilmingai laidojami *valstybės lėšomis*; b) visi pasmerktieji mirti, jiems patiems arba jų artimiesiems pareiškus norą ir sumokėjus tam tikrą sumą pinigų, į egzekucijos vietą bus vežami *antrąja klase*; c) visos elektros kėdės bus *minkštos*; d) skenduoliai bus laidojami su gelbėjimo juostomis; e)* visos valstybinės kartuvės bus aprūpintos *perkūnsargiais*; f) kojų, rankų ir galvos mokesčio įstatymas pakeičiamas ta prasme, kad šių organų neturintieji nuo jo atleidžiami.

[...]

1954

Liepos 28

Mūsų mama labai mėgo literatūrą, bet pati, išskyrus „mišiaunas“ maldas bažnyčioje, niekuomet nieko neskaitė. Atsisėsti su knyga rankoje ir skaityti! Taip darydama, ji būtų jautusis sunkiai nusidedanti. Jeigu kada ir pavartydavo kokią knygą, tai tik prieš tai apsidairiusi, ar niekas nemato, nes jau ankstyvoje vaikystėje buvo išmokyta dirbti tik „naudingus“ darbus ir gyventi niekad nesibaigiančiais rūpesčiais. Todėl ji niekad nepraleisdavo progos apibarti tėvą, kuris iš viso buvo daugiau linkęs į knygą negu į arklą ir kuriam prozaiškas darbas niekad nebuvo pats mėgiamiausias užsiėmimas. Bet mūsų skaitymą ji ne tik kad toleravo, bet dargi labai dažnai prašydavo ką nors balsu paskaityti. Ir taip pamažu skaitymas balsu Nemeikščiuose virto tradicija. Ypač žiemos metu. Skaitydavau aš arba kuris iš mano brolių, o ji sėdėdavo prie užšalusio lango akinančios žiemos šviesos nupliekstu veidu ir klausydavosi, visa nušvitusi, gražesnė ir jaunesnė. Labiausiai jai patikdavo pasakos: Andersen, Grimmai, Hauff, Wilde, Perrault, Basanavičius etc. Po jų – lietuvių klasikai: Pietaris, Biliūnas, Žemaitė, Vienuolis ir Krėvė, ypatingai jo „Skerdžius“, „Silkės“ ir vėliau *Raganius*.

[...]

1955

Balandžio 29

Iki šiol vis dar nepavyko sudaryti gyvo kontakto su Amerikos gamta ir aplinka. Viskas man čia tebeatrodo be prasmės, be dvasios, be istorijos. Didžiojo Pano švilpynė staiga nutilo lipant iš lėktuvo New Yorko aerodrome.

Vasarą čia baisu atsigulti ant žolės, nors ir tie patys dobiliukai, tos pačios smilgos ir tos pačios pienės. Naktį mėnulis šviečia kažkaip mechaniškai, dalykiškai, nelyginant kokia didžiulė neono lempa.

* G. C. Lichtenbergo idėjos parafrazė – A. N.-N., 1996.

Tai ne Goethės, ne Lermontovo ir net ne Leopardi mėnulis, ir ne tas, kuris atspindėdavo Juoodabrasčių akivaro ajeruose.

[...]

1957

Kovo 14

Berenikos gimtadienis.

Atsakymai į Prousto anketą:

Kur jūs norėtumėte gyventi?

Nemeikščiuose. Rugsjūčio pabaigoje. Prieš 20 metų.

Jūsų žemiškos laimės idealas?

Grįžimas į pirmojo atsakymo laiko ir erdvės pasaulį.

Kokioms klaidoms jūs esate atlaidžiausias?

Savosioms.

Kraštas, kuriame aš norėčiau gyventi?

Lietuva (kaip pirmajame atsakyme).

Jums labiausi patinkantys romano herojai?

Don Kichotas, Hyperion, Wilhelm Meister, Fabrice del Dongo Pečiorinas, Obermann, Alioša Karamazovas, Ulrich (Musil).

Koks istorinis asmuo jums labiausiai patinka?

Cezaris.

Jūsų herojės realiam gyvenime?

Susette Gontard, Caroline von Schlegel, Simone Weil, Rosa Luxemburg, mano Motina.

Jūsų herojės literatūroje?

Mignon, Sanseverina, Adrienne, Viktorija, Sonia Marmeladova, Julie d'Etange, Anna Karenina, Odette de Crécy, Alissa, Mergaitė su degtukais.

Ką jūs laikote didžiausia moterų dorybe?

Protingą švelnumą.

Jūsų mėgstamiausias užsiėmimas?

Nieko neveikti ir statyti „les chateaux en Espagne“.

Kuo jūs būtumėte norėję būti?

Kas dabar esu.

Kovo 17

Atsakymų tęsinys:

Pagrindinis mano charakterio bruožas?

Ištvermė.

Ką aš labiausiai vertinu savo drauguose?

Ištikimybę (blaivią, suprantančią, bet ne mirtim apmokamą).

Mano pagrindinė yda?

Ydos, kaip ir dorybės, sunkiai duodasi identifikuojamos.

Kuo aš norėčiau būti?

Kas dabar esu.

Mano laimės svajonė?

Amžinai nepastovi ir kintanti.

Mėgiamiausia spalva?

Geltona (kaip žieminių jurginų).

Mylimiausia gėlė?

Neatsakau, bijodamas įžeisti kitas.

Mėgiamiausias paukštis?

Tas, kurs švilpaudavo vaikystėje anksti rytą Nemeikščiuose (bet aš nežinau jo vardo).

Mano mėgiamiausi beletristai?

Svetimi: Sénancour, Stendhal, Gérard de Nerval, Maupassant, Mérimée, Gide, Proust, Valéry Larbaud, Mauriac, Céline; Goethe, Broliai Grimai, E. T. A. Hoffmann, Stifter, Gottfried Keller, Fontane, Kafka, Musil; Puškinas (*Kelionė į Erzerumą*), Lermontovas (*Mūsų laikų didvyris*), Gogolis, Turgenevas, Tolstojus, Babelis, Bulgakovas; Emily Bronte, Thomas Hardy; Melville, Fitzgerald, Carson McCullers; Cervantes, Unamuno. Savi: Valančius, Vaižgantas, Šatrijos Ragana, Dobilas, Šeinius, Putinas, Savickis, Vaičiulaitis, Cvirka.

Mano mėgiamiausi poetai?

Karalius Dovydas, Karalius Saliamonas, Ekleziastas; Lamartine, Baudelaire, Verlaine, Lautreamont, Valéry, Marie Noël, Jouve; Angelus Silesius, Goethe, Hölderlin, Nietzsche, George, Hofmannsthal, Rilke, Traki, Langgasser; Leopardi, Campana, Montale; San Juan de la Cruz, Garcia Lorca, Blake, Keats, Hopkins, Yeats; Donelaitis, Maironis, Putinas, Aistis (pirmos 4 knygos). Bet mano preferencijos nuolat kinta.

Mano mėgiamiausi tapytojai?

Piero della Francesca, Benozzo Gozzoli, Botticelli, Tiziano, Piero di Cosimo, Magnasco; Claude Lorrain, Georges de la Tour, Watteau, Fragonard, Chardin, Manet, Renoir, Soutine, Duffy, Chagall, Sérafine; Brueghel (Senasis), Memling, Hobbema, Vermeer; Dürer, Lucas Cranach (Senasis), Kokoschka; Gainsborough, Palmer; El Greco, Velazquez, Goya, Dali; Galdikas, Samuolis, Vizgirda, Valeška, Gudaitis.

Mėgiamiausi kompozitoriai?

Vivaldi, Bachas, Mozartas, Telemannas, Leclair, Schumannas, Berlioz, Debussy, Franek, Ravel, Satie, Enesco; vėjas, medžiai, paukščiai ir langinės.

Realaus gyvenimo herojai?

Mano tėvas ir broliai.

Mano herojės istorijoje?

Charlotte Corday, Lucile Desmoulins.

Mano mėgiamiausi vardai?

Ona, Otilija, Veronika, Silvija, Berenika, Sonata.

Įspūdingiausias karo žygis?

Austerlitzo mūšis.

Reforma, kuria labiausiai žaviuosi?

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (*Déclaratton des droits de l'homme et du citoyen*).

Ko aš labiausiai nekenčiu?

Pataikavimo.

Istoriniai charakteriai, kuriuos aš labiausiai niekinu?

Pirmose šios kategorijos gretose stovėtų visi oportunistai ir išdavikai (à la Efialtas).

Gamtos dovana, kurią aš norėčiau turėti?

Turėti tiek jėgos, kad galėčiau lengvai apginti save ir kitus prieš kieno nors naudojamą fizinę prievartą. Šis giliai įsišaknijęs noras atsirado vaikystėje, kuomet kiekvieną rytą eidamas į mokyklą turėdavau padaryti didžiausią vingį, kad išvengčiau savo amžino priešo ir mokyklos stipruolio persekiojimų. Net ir dabar kartais sapne, nežinia koku būdu pats tapęs nugalimu stipruoliu, paimu dviem pirštais už pakarpos vargšą savo vaikystės priešą ir sviedžiu jį į neišbrendamą vieškelio purvą...

Kaip aš norėčiau mirti?

Ištirpti kaip sniegas nykią pavasario dieną.

Dabartinė mano dvasios būseną?

Kaip Alfredo de Vigny vilko.

Mano motto?

Niekad iki šiol nebuvau apie tai galvojęs. Bet sekantią Valéry frazę *galėčiau* laikyti savo motto: *Il faut tenter de vivre!* Arba gal Rilke's *Wer spricht von Siegen? Überstehn ist alles!* Arba: *Et in Arcadia ego.*

[...]

Rugsėjo 11

Darbe galvojau apie Mačernį. Kokios spalvos buvo jo akys? Niekaip negaliu atsiminti. Tik esu visiškai tikras, kad jos buvo tamsios ir didelės. Rankos: didelės, melsvai rausvos, visuomet trupučiuką drėgnos ir šaltos. *Literatūros lankuose* esu rašęs, kad pasilinksminimų vietose jis jautėsis nejaukiai. Bet dabar atsimenu jį kaip gyvą viename studentų baliuje 1940 metų žiemą, kur jis buvo be galo linksmas ir visą laiką šoko. Tą pačią naktį mudu lydėjome pažįstamą merginą į tolimą Šnipiškių priemiesčio galą. Buvo labai šalta ir sniego ligi juostos.

Kitą kartą man teko būti su juo ir keliais kitais studentais (Kaziu Umbrasu, Gediminu Jakimavičium, Mamertu Indriliūnu, Paulium Jurkum ir gal dar Eugenijum Matuzevičium) Gedimino gatvės rūsyje (prie pat Ožėškienės aikštės) esančiame restorane *Po laivu*. Visi buvo ar bent stengėsi būti linksmi, dainavo (net bebalsis Mamertas). Bet Mačernis nesijungė į tą bendrą triukšmą ir visą vakarą prasėdėjo prie „neišgertos taurės“.

Viską jis tais laikais darė, bent man dabar taip atrodo, save bandydamas, stengdamasis logiškai išaiškinti naujų patirčių prasmę ir suvokti, kaip reikia gyventi: visa jo prigimtis ir interesai, bent mano pažinties su juo pradžioje, linko tik į galiojančius tikrovės aspektus. Dėl to jo mintys visuomet atrodydavo kiek per elementarios, nes lieté pagrindinius būties klausimus, kurie net daugiau negu vidutinio lygio anų laikų studentui atrodė dėmesio neverti, pasenę, vadinasi, išspręsti, surašyti į knygas, užmiršti ir nuobodūs.

Bet jis kažkaip paliesdavo ir sudomindavo net patį nejautriausiąjį, nes jo balsas kiekvienam žodžiui suteikdavo naujos gyvybės ir minčiai, kokia ji bebūtų, nepakartojamai reikšmingos būties charakterį.

[...]

Lapkričio 12

Po visais lieptais ir tiltais, kokius tik galiu prisiminti iš vaikystės, visuomet būdavo daug žuvų, tyliai ir paslaptinai plaukiojančių gelmėje. Ypač daug jų būdavo sekmadienio vidudienį, per pačias mišias, kaip tik tuo metu, kada visi melsdavosi vargonų ūžime skandinčioje bažnyčioje ir kada vaikščioti vienam po laukus buvo mirtina nuodėmė. Staiga suskambusių varpų ritmu pro didžiąsias duris plūstančiai procesijai su vėliavomis ir liktoriais užliejus šventorių, nežinia iš kur suplaukdavo didžiuliai kuojų būriai, jog net vanduo paballdavo nuo jų žvynų spindėjimo. Aš atsiguldavau ant liepto ir ilgai žiūrėdavau į jas. Po to, medžioklės instinkto gundomas, imdavau galvoti, kaip čia dabar jas sugavus. Tąsyk jos, lyg skaitydamos mano plėšrios mintis, iškildavo į patį paviršių ir žiūrėdavo tiesiai į akis, tarsi viliodamos į gelmę. Mistiškos baimės apimtas, atsikeldavau nuo liepto ir, plėšrios vasaros vidudienio gamtos vejamas, bėgdavau namo. Sustodavau tik ant kalno, iš kur jau matėsi visą laiką manimi susirūpinusio namo durys ir mėlynos langinės. Čia nebesant ko bijoti, atsisėdavau ant baltais dobiliukais apaugusios ežios tarp aukštų baltųjų rugių sienų, ir galvodavau, kad dabar ant liepto, mano vietoje, sėdi kojas į vandenį nuleidęs Didysis Panas ir raudonomis lūpomis juokiasi iš manęs.

[...]

1958

Vasario 16

Antano Venclovos redaguotų Salomėjos Nėries Raštų III tomas: dienoraščiai, prozos gabalai, laiškai etc. Skaitant šiuos „privačius“ poetės raštus, pirmiausia kyla klausimas: kam juos reikėjo skelbti? Ar negalima buvo palaukti? Dabar gi atrodo, lyg sąmoningai būtų buvę norėta atkreipti smalsaus skaitytojo dėmesį į pernelyg jau žemą šios silpnos moteriškės ir talentingos poetės intelektualinį lygį, menką estetinį skonį etc. Viskas čia tiesiog siaubingai sentimentalų, gimnazistiška. Jokios pažangos. Privačiuose raštuose Salomėja gimnazistė savo lygiu mažai kuo skiriasi nuo Salomėjos Nėries žymiausios lietuvių poetės: tie patys (aš čia neiškenčiu neperdėjęs) Paganini akordai, sudaužytų smuikų skeveldros ir kiti tarnaičių korespondencijos atributai.

Moralas: deginkite laiškus ir dienoraščius, visi, ypač ankstyvus, kuriems gresia nors ir mažiausias pomirtinio paskelbimo pavojus, kad paskui nesigailėtumėte, jau gulėdami po velėna!

P. S. Gyvą aš ją esu matęs tik vieną vienintelį kartą: Kauno Valstybės teatro scenoje, kur jai buvo įteikta valstybinė premija. Man tuomet krito į akį jos kuklumas. Vos girdimu balsu perskaičiusi titulinį premijuoto rinkinio eilėraštį, knygą perdavė frakuotam Inčiūrai, kuris dar keletą minučių pakeltu balsu negailestingai žudė jos poeziją.

[...]

Vasario 27

Karts nuo karto iš atminties dugno iškyla neužmirštami vaikystės dienų personažai. Šiandien man nežinia kodėl prisiminė Morkūnas, kampininkas Morkūnas, gyvenęs mūsų antros eilės pusseserės Onos namuose. Jis ateidavo pas mus labai anksti, dar mums tebemiegant, ir išsėdėdavo ligi pat vakaro vis toje pačioje vietoje, tarp laikrodžio ir Čenstakavos Panelės švenčiausios paveikslo. Plačiapetis, kiek susimetęs į kuprą, apsirengęs sunkiai nusakomos spalvos puspalciumi, kurią pirmąkart medžiagą dengė nesuskaitomų, vienas and kito uždėtų lopinių sluoksnis. [...]

[...]

Liepos 31

Šįryt grįžau iš Filadelfijos, kur gerai „pasižmonėta“. Kostas O. siūlo organizuoti kolektyvinį kritikos leidinį, kuriame atspindėtų emigracijoje gyvenančių lietuvių rašytojų kūrybiniai laimėjimai ir nepasisekimai (bet pats to darbo imtis nenorėtu).

Man nesant namie buvo atvažiavusi Aldona A. pasikalbėti su Sandra dėl mano ir kitų mano kartos žmonių nepergeriausių santykių su nepriklausomybės kartos poetais. Kodėl aš pykštą ant Aisčio?

Ne aš pykstu, Aistis. Kaip galėčiau ant jo pykti (ir už ką), jei aš niekad nesu su juo akis į akį susitikęs? Tarp kitko, ką jis apie mane (ar apie mus) begalvotų, aš jį laikau vienu didžiausių lietuvių poetų apskritai ir jaučiu jam tik pagarbą. Tiesa, aš negaliu sutikti, kad jo literatūrinė samprata yra visiems privaloma Evangelija, kurioje nėra jotos nevalia pakeisti ar kvestionuoti; kad jo patriotinės banalybės būtų paskutinis poezijos žodis. Bet tai nieko asmeniškai. Tai tik grynai dalykiškas nuomonių nesutapimas. Be to, atvira opozicija įsigytas „priešas“ visuomet yra vertesnis už pasidavimu laimėtą „draugą“.

[...]

P. S. Dabar prisiminiau, kad vis dėlto mes esame susitikę: 1951 ar 1952 m. Vytauto Maželio foto studijoje New Yorke. Be paties Aisčio, ten dar buvo Girnius, Nagys ir Jonas Mekas.

Prieš užmiegant: *La Belle saison*.

[...]

Rugpjūčio 5

Alėjos. Nuo pat ankstyvos vaikystės didžiausias mano „apsėdimas“ ir gal vienintelė mane žavėjusi gamtos pertvarkymo forma. Taip, alėjos! Pirmosios mano atmintyje įsišaknijusios ir visų vėlesniųjų prototipas buvo Utenos dvaro sodo eglių alėjos – tamsios, keistai ir paslaptinai švokščiančios, ypač žiemą (dabar jų turbūt nebėra, ir aš jas tik kartais sapnuoju). Kauno, Tiergarteno, Tübingeno ir Badenweilerio alėjos; Rilksės, Hofmannsthalio ir Poe. Alėjos žaliais, vos prasikalusiais permatomais lapais ir pavasario audros ekspresionistiškai sukraipytomis viršūnėmis (kaip Soutine'o paveiksle). Alėjos žiemą ir rudenį, užsnigtos ir lapų prikritusios. Kapinių ir parkų alėjos...

*

Tai buvo nepertraukiamas sapnas – diena tyra – laisva – ir lengva... Albatroso kapas ir kormorano riksmas...

[...]

Rugpjūčio 26

Perkraustydamas senus laiškus, radau pageltusį tėvo atviruką, rašytą iš Nemeikščių į Vilnių. Jis mane, kaip staiga iš kažkokios nežinios iškilęs milžiniškas akmuo, prislėgė visu savo svoriu. Kodėl aš čia? Kodėl jis toks sunkus? Atskirai nuo viena kitos stovinčios, hebrajų raštą primenančios raidės, nuogi nepratusio formuluoti raštu žodžiai, sunkūs ir graudūs, panašūs į jo rankas, kurias taip gerai atsimečiau: jaučiu ant galvos, vėl galiu iki smulkiausių niuansų išgyventi tą nepakartojamą saugumo jausmą, kurį patirdavau vedamas per sodą, užkeliamas ant arklio ir ypač nešiojamas į perrišamąjį kambarį Utenos ligoninėje. Jos ir rašyti mane išmokė: iš pradžių pasirašyti vardą ir pavardę rusų raidėmis, o vėliau ir lietuviškai. Jo rankos mano vaikystės mitologijoje buvo viena nuostabiausių legendų: joms palietus, viskas atsiverdavo; joms uždengus, niekas nedrįsdavo prisitarti.

[...]

1959

Balandžio 8

Štai ir po „istorinio“ posėdžio. Henrikas grįžo į savo Montrealį, o aš į savo kasdienybę. Išsiskyrėme, kaip sakoma, draugiškai, išvengę rimtesnių konfliktų ir nesutarimų. Aš iš anksto žinojau, kad viskas baigės, kad mes visi širdies gilumoje buvome apsisprendę nesipriešinti likimo valiai, kad jau laikas ir kad mūsų posėdis yra tik tušti niekad nebevaidsiančios kartu aktorių trupės paskutiniai gestai. Aš taip pat žinojau, [...] kad Bradūnas dėl tam tikrų priežasčių nebesileis įtraukiamas į konflikto situacijas su *Draugu* ir sau artimais žmonėmis; kad Girnius nebetiki tolesnio pasilikimo redakcijoje prasmingumu *jam* ir kad yra apsisprendęs joje pasilikti tik tokiu atveju, jeigu *Literatūros lankai* persiformuotų į kultūros žurnalą; ir kad jam taip pat rūpi *Aidai*. Kad beveik visi žurnalo branduolį sudarantys žmonės pasiekė arba peržengė keturiasdešimties metų ribą ir vargu begali vadintis jaunaisiais.

Atkritus Kėkštui (nors jis oficialiai dar nėra iš redakcijos pasitraukęs), buvo taip pat svarstomas reikalas jį kuo nors pakeisti. [...] Tad nutarta tuo tarpu pasitenkinti esamais keturiais. Dar buvo apsvarstyti konkretūs redagavimo, leidimo, finansų etc. reikalai. Smulkų posėdžio protokolą surašys Henrikas ir išsiuntinės mūsų visų aprobavimui.

Dabar man visiškai aišku (taip visada būna tokiais atvejais), kad mūsų siekimų bendrumas buvo fikcija, bet taip pat aišku, kad fikcija kartais gali būti tikresnė už realybę. Aš pats manau, kad *Literatūros lankai* jau amžiną atilsį. Kad jau grėsė pavojus per ilgai užsibūti (jie ir taip juk išgyveno, lyginant su kitais lietuviškais tokio pobūdžio leidiniais, rekordinį laiką). Kad bandyti juos dirbtinai atgaivinti būtų tuščias energijos eikvojimas. Kad geriau pasitraukti nuo scenos publikai plojant negu švilpiant. Kad Henriko siūlymas viską grįsti draugyste yra fantazija, ypač turint galvoje jo draugystės potvynius ir atoslūgius (ką galėtų paliudyti mūsų paskutinių septynerių metų korespondencija). Kad man labai sunku būti organizuotam ir paklusti bet kokio kolektyvo varžtams bei disciplinai: kad man nusibodo gyventi kompromisiškai ir kad aš noriu būti vienas visas ir su savim.

Balandžio 12

Mintyse analizuodamas savo vaikystės reminiscencijas, randu, kad pirmiausias aiškiai sąmoningas mano noras buvo prieiti prie lango ir pasižiūrėti į veidrodį. Kartu tai buvo pirmas dimensijų, nuotolių bei judėjimo mechanikos dėsnių suvokimo rezultatas. Po to, gulėdamas lopšyje arba lovoje, jau ištisas dienas svajodavau, kaip čia pasiekus duris ir perlipus per slenkstį, kuris man tuomet atrodė nelyginant koks Cerberis prie Hado karalystės vartų, rūščiai ir negailestingai tikrinąs kiekvieną norintį įeiti arba išeiti.

Vėliau, išsivadavęs iš slenksčio ir durų nelaisvės, labiausiai norėjau išmokti skraidyti arba pasidaryti toks mažas, kad galėčiau pasislėpti pelės urve, kaip pasakos nykštukas; netekti svorio arba tapti nematomas. Iš čia mano ilgus metus trukusi svajonė pasidaryti cirko akrobatu ir prilygti savo tuometiniams herojams „die drei Codonas“. Cirkas man ir po šiai dienai tebeturi kažkokios mistinės traukos ir žavesio.

[...]

Gegužės 17

Laiškas iš Juozo, kuris tarp kitų dalykų džiaugiasi ir mano „išsivadavimu“ iš fabrikinės vergijos (jis čia turi galvoje mano pradėjimą dirbti Library of Congress). Deja, aš netikiu išsivadavimu. Būtis, iš kurios išsivaduojama, jau yra laimėta būtis; tuo tarpu būtis, į kurią išsivaduojama, visuomet gresia pralaimėjimu. Tokia jau mano kirminiškos ištikimybės filosofija.

[...]

1960

Balandžio 19

„Vyno stebuklas“. Pagaliau! – kaip būtų pasakęs Rilke. Pasirašė labai greitai (laukiant traukinio New Yorko Grand Central stotyje) ir kone automatiškai, bet užbaigimas truko pusantrą mėnesio, nors beveik niekas nesidavė taisoma (pakeičiau tik vieną žodį ir kitą išbraukiau). Tai buvo greičiau mano paties susiderinimo su vidine eilėraščio slinktim procedūra, kad galėčiau suteikti savo tokį pat vidinį *imprimatur*.

[...]

Liepos 30

„Naktinis piknikas“ Kento saloje (Kent Island). Susirinko apie penkiolika žmonių: Sandros draugai iš Annapolio, Baltimorės ir New-Yorko. Neįtikėtina aukštame danguje švietė didžiulės žvaigždės, daugiausia nepažįstamos, ne iš mano vasarų dangaus. Iš jūros išmestų įvairiaformių medžio gabalų sukūrė laužą. Netoliese esančioje žuvienos produktų krautuvėje nupirko tris pintines mėlynųjų krabų. Visiems buvo linksma. Pradėjo dainuoti. Aš pats, nepajėgdamas taip linksmintis, nutariau šiek tiek pasivaikščioti. Einant įlankos paplūdimiu, vienoje vietoje staiga su kiekviena banga ėmė veržtis į krantą didžiulės žuvis. Iš pradžių išsigandau. Po to, grobuoniško instinkto sujaudintas, puoliau gaudyti. Bet jos buvo per didelės ir lengvai išsprūsdavo iš rankų. Tad nesugavau nė vienos. (Grįžus man paaiškino, kad tai esąs normalus šiam vasaros metui reiškinys.)

Apie vidurnaktį, nežiūrint gausybės strategiškai išdėstytų antivabzdinių žvakučių, tankinėmis rikiuotėmis puolantys uodai pralaužė frontą, ir noromis nenoromis teko skirstytis.

[...]

Rugsėjo 1

Ir vėl Kaunas, kurio vaizdai nuolat mane seka mintyse, sapnuose ir atsiminimuose. Kaunas 1936–1939 metais. Juozapavičiaus prospekto su tirpstančio sniego krūvomis, Šančių hale ir Saturno kinu Kaunas. Chrizantemų ir šlapdriboje mirgančių žvakučių Vėlinių naktį Kaunas. Sekmadienių Kaunas su iš bažnyčios grįžtančiais dainuojančiais kareiviais. Žiemos santėmių Kaunas su milžiniškomis Jeanette Macdonald ir Nelsono Eddy fotografijomis kino plakatuose sningant...

[...]

Rugsėjo 12

Curiosité humaine: Sandra pasakoja apie kažkokį vietos lietuvį, kuris taip saugąs savo neseniai pirktą automobilį, jog prie jo laiką svarstyklės ir sverias kiekvieną įlipantį, kad neviršytų numatytos krūvio ribos.

[...]

1962

Lapkričio 25

Mane visuomet kankino ir tebekankina klausimas (naivus 99 procentams dorų piliečių), kodėl Aleksandras, Cezaris, Napoleonas (šiedu paskutiniai buvo ir tebėra mano „herojai“) ir Trumanas (aš čia turiu galvoje Hirosimą ir Nagasaki) nėra laikomi žmogžudžiais, kai tuo tarpu maniakas X, nužudęs keletą „fellow citizens“, sodinamas į elektros kėdę. Atsakymas – *organisation morale d'immortalité*.

Lektūra: Verga; Fogazzaro.

[...]

Kovo 21

Išėjus kalbai apie X., VŠ. sako: „doras žmogus, nepalaužiamas idealistas“ etc. Ar būtinai idealistas doras? Idealistu paprastai laikomas tas, kurs nesiekia asmeninės naudos, dirba be materialinio atlyginimo, t. y. iš įsitikinimo idėjos, kuriai jis tarnauja, kilnumu bei teisingumu. Bet kas yra kilnumas ir teisingumas? Kas vienam kilnu ir teisinga, kitam – žema ir neteisinga. Stalinas ir Hitleris jų idėjų pasekėjams buvo kone pusdieviai, tuo tarpu kai visiems kitiems – paprasčiausi nusikaltėliai. Idealistui būdinga idėjinė ištikimybė, pasiaukojimas, bet lygiai taip pat būdingas ir nesiskaitymas su priemonėmis savo „kilnaus tikslo“ siekiant. Vadinasi, nėra lygybės ženklas tarp dorumo ir idealizmo. Idealistas, kuris dirba iš įsitikinimo, nesiekdamas jokios asmeninės naudos, visuomet yra pavojingesnis už tą, kuris dirba tik materialinėmis gėrybėmis atlyginamas. Don Kichotas yra idealistas, bet nė kiek nemenkesnis idealistas ir Raskolnikovas! Materialistas, kuris visur ir visuomet ieško naudos, stengiasi parduoti bilietą į savo rojų, tuo tarpu kai idealistas į savo rojų *veda už pakarpos*.

[...]

Birželio 3

Išėjus kalbai apie Cvirką, Skardžius pasakoja, jog šis dažnokai prisijungdavęs prie jų „kavos būrelio“ Metropolio restorane arba Konrado kavinėje. Būrelio branduolį sudarę Krėvė, niekur niekad nuo jo neatstojantis Baldžius (Baldauskas), Karsavinas ir jis pats; kartais prisėsdavęs Sruoga, Putinas (labai retai), Galaunė, Voldemaras (su iš tolo jį sekančiu saugumiečiu) ir dar vienas kitas.

Bene 1938, Cvirkai ėmus girtis, kad, Sovietų Sąjungai užėmus Lietuvą, jis būsiąs naujai perorganizuotos Rašytojų draugijos pirmininkas, Krėvė pašokęs kaip įgeltas ir, pirštu badydamas į šio kaklaraištį, ėmęs rėkti: „Tavo, Cvirka, vadovaujamoje Rašytojų draugijoje manęs nebus!“ Po to greitai atsikėlęs ir bėgte išbėgęs į gatvę.

Birželio 9

Visur mes ieškome savęs. Mums patinka tik tos knygos, kuriose randame užfiksuotą savo pačių pasaulio viziją arba išgyvenimą, pasaulį, kurį mes patys būtumėm norėję sukurti ir jame gyventi, tai, ką mes būtumėm norėję pasakyti, dalintis su kitais. Mums patinka tik tokie paveikslai, kuriuos mes norėtumėm būti nutapę, tik tokia muzika, kurią mes norėtumėm būti sukomponavę. Dėl to *dabar* aš „norėčiau“ būti parašęs Stendhalio *La Chartreuse de Parme*, Tolstojaus *Anna Karenina*, Prousto *A la recherche du temps perdu*, Th. Manno *Der Tod in Venedig* ir *Der Zauberberg*; sukomponavęs Vivaldi *I quattro staggioni*, Mozarto Koncertą klarnetui A-Dur (K. 622), *Kvintetus* G-Moll ir D-Dur (K. 516, 593), nebaigtas *Mišias* C-Moll (K. 427), Ravelio *Le Tombeau de Couperin*; nutapęs Watteau *L'Enseigne de Geisaint*, G. de la Tour (de la Tur) *La nativité*, kai kuriuos Chardino natiurmortus, Renoiro *Le Sentier a travers les champs*, Soutine'o *Jour de vent à Auxerre*.

Bet nenorėčiau būti niekieno poezijos autorius.

[...]

Rugpjūčio 9

Visi mano eilėraščiai – nuo pirmojo iki paskutiniojo – yra nenutrūkstamas pagalbos šauksmas.

[...]

Šeštadienis / Rugsėjo 7

Vakar nakties sapnas. Rodėsi, kad mudu su Sandra gyvename kažkioje nepažįstamoje vietoje, panašioje į vasarvietę, išsistačiusią aukštos kalvos viršūnėje. Iš kažkur staiga atsiradęs raudonplaukis vaikas suaugusio žmogaus veidu paėmė mane už rankos ir, isteriškai klykdamas, ėmė tempti su savim į pakalnėje esantį miestą. Neturėdamas jėgos pasipriešinti, sekiau iš paskos, ir mes, pusiau bėgdami, pusiau skrisdami, netrukus atsiradome netašytais akmenimis išgrįstoje aikštėje su šiaudais apraišiotu šuliniu pačiame jos viduryje. Pats miestas ir kiekvienas jo pastatas turėjo *du veidus*: tai buvo Aalenas ir Utena, bet tuo pačiu metu ir ne Aalenas, ir ne Utena. Į šiaurę nuo šulinio stovėjo geltonas juodomis langinėmis namas su mėlyna Apvaizdos akimi skliaute. Priešais murksojo į katiną panašus širmas arkliukas; aiškiai mačiau, kad jis viena akimi seka mane ir kad mane pažįsta. Priėjus arčiau, jis dar žemiau nuleido galvą, ir man pasirodė, kad jis verkia.

Vaikas įsakmiai parodė ranka į duris, ir aš ėmiau lipti cementiniais laiptais aukštyn. Viduje stovėjo nepaprastai ilgas medinis stalas su kibiru vandens pačiame viduryje. Anapus stalo sienos vietoje tekėjo man gerai pažįstama upė. Oras buvo pilnas nenutrūkstamo varpų skambėjimo. Pro varpinę šventadieniškai apsirengusios mergaitės ėjo į bažnyčią. Paskubomis įsijungiau į jų būrį ir netrukus su didžiausiu siaubu pastebėjau, kad *jos manęs nemato*.

Šventoriuje, prie atviro mano motinos karsto, stovėjo tėvas – šviesiais sutaršytais plaukais ir ažūrinėmis akimis berniukas, *bet ir jis manęs nematė*. Iš bažnyčios sklido Panelės Švenčiausios litanijos melodija ir aiškiai skanduojami žodžiai:

Motina nesuteptoji, melskis už mus!

Mane apėmė neapsakomas sielvartas ir vienatvė, aš pradėjau garsiai raudoti, manydamas, kad gal taip kas nors mane išgirs ir pamatys. Bet kaip tik tuo metu ėmė baisiai snigti. Per keletą minučių sniegas padengė viską; ažūrinės tėvo akis, motinos karstą, bažnyčią, litanijos žodžius, melodiją, ir aš nubudau.

Rugsėjo 14

Draugystė? Iliuzija! Dažniausiai piktnaudojamas žodis visų kalbų žodynuose.

Kiekvienas žmogus gyvena su mirusių draugysčių žaizdomis ir randais, kaip medis su nudžiūvusiu šakų stagarais. Vaikystės draugai išnyksta be žymės, praplaukia kaip debesys, išskrenda kaip paukščiai. Jaunystės draugai ir draugystės *miršta*, būna nužudomos arba pačios nusizudo, ir mūsų sąmonės sienoje lieka tik sunkiai bejskaitomi vardai su gimimo ir mirties datomis.

Su amžiumi žmogus pamažu virsta su niekuo nesuderinamu ir nesiderinančiu fenomenu, kuris gali ir turi egzistuoti vienas, medžiu, ant kurio joks paukštis nebenutopia, bijodamas apsinuodyti. Draugystei reikia atlaidumo, kantrybės ir tolerancijos, bet iš kur tu imsi vandens pačiame Sacharos vidury?

Tad reikia ieškoti kokio nors pakaitalo. Geriausias iš tokių pakaitalų yra tam tikras diplomatinis ritualas, kokiu remiasi mano draugystė su Radausku: *niekad neperžengti ribos ir distancijos dėsnio*. Toks pakaitalas, aišku, atrodo visiškai nepriimtinas „audringų“ draugysčių mėgėjams.

*

André Gide apie savo draugą Valéry: „J'ai pour lui l'affection la plus vive; il faut tout ce qu'il dit pour la diminuer. C'est un de mes meilleurs amis; s'il était sourd et muet, je n'en voudrais pas de meilleur.“

Lektūra: G. Wildenstein *Chardin*.

[...]

Lapkričio 16

Besišnekučiuojant valgykloje Skardžius man sako: „Žiūrėk, kokia vis dėlto skambi lietuvių kalba. Kad ir tokie žodžiai, kaip *bimbalas*, *šurmulas*, *šalaputris*, *birbynė* – tikra muzika fonetiškai išlavintai ausiai.“ Visus tuos žodžius jis ištaria aiškiai sukirčiuodamas, pabrėždamas kiekvieną garsą ir nuoširdžiai gėrėdamasis jų skambumu.

Aš, jam pritardamas, visiškai rimtu veidu pridedu kelis savo pavyzdžius: *keverza*, *šunvotė*, *piktšašis*, *pašlemėkas* etc., ir visa tai jis priima *bona fide*, nė nemanydamas įtarti, kad aš čia iš jo šaipausi.

Prieina Radauskas. Kalba nukrypsta į literatūrą. Norėdamas pasirodyti, kad jis ir literatūroje ne koks „vabalas ant lentutės“, dėsto: „Iš visų dabarties prancūzų rašytojų man labiausiai patinka *de Sartre*. Kai skaitai, tai tikrai jauti, kad giliai išsireikšta.“

Radauskui to ir tereikia. Jis tuoj pat pasigauna nelaimingai išsprūdusį „de Sartre“ ir čia pat kelis kartus įvairiuose linksniuose pakartoja, specialiai pabrėždamas *de*. Po to rimtu veidu klausia: „O jo poezijos ar esate ką nors skaitę?“ Užklyptas tokio netikėto klausimo, vėl neatsargiai atsako: „Tik vieną kitą eilėraštį. Aš mat ne lyrikas.“ Ir taip ši „voro ir musės“ komedija tęsiasi gal kokį pusvalandį. Profesorius nesiorientavimas literatūroje bei kituose menuose tiesiog apstulbinantis. Bet jis niekad už jokių pinigų neprisipažins ko nors nežinąs.

Pagaliau ir Radauskui nusibosta. Atsisveikinę keliamės ir einam į parką pasivaikščioti.

[...]

Gruodžio 7

Atvažiavau (sapne) į kažkurį Vakarų Vokietijos miestą, savo architektūra primenantį Karlsruhe, dalyvauti tarptautiniame literatūros vakare ir skaityti eilėraščius su Elisabeth Langgasser (mirusi), Ingeborg Bachmann, Christine Lavant, Angelos Sikelianos, Salvatore Quasimodo, Jerzy Herbertu, Jorge Borgesu ir dar kažkokiais dviem albanais, nepažymėtais programoje. Milžiniška salė geometriškomis plokštumomis suskaldytomis lubomis ir Mykolo Archangelo figūra nuo Utenos bažnyčios frontono, laukiančia prie užpakalinės sienos, buvo sausakimšai pilna uniformuotų kareivių (kai kurie jų buvo perrištomis galvomis). Scenoje, juodų kulisų fone, stovėjo į katafalką panašus pultas su stikline vandens. Pradėjus šaukti dalyvius pavardėmis (pirmoji buvo Elisabeth Langgasser, bet niekas nepasirodė), mane apėmė nesuvaldomas sceninės panikos jausmas, kuris su kiekviena naujai iššaukiama pavarde ir šaukiamojo nepasirodymu vis augo ir didėjo. [...]

[...]

1964

Vasario 22

Šįryt, mintyse klaidžiodamas praeities miglose, nei iš šio, nei iš to ėmiau galvoti, kokia buvo mano „poetinės karjeros“ pradžia ir kada. Tai buvo šalta, saulėta ir vėjuota balandžio diena, 1931 metų Velykos, ir aš, likęs vienas namie, visiems dar tebesant Prisikėlimo pamaldose, parašiau pirmąjį savo eilėraštį, kuris ir vadinosi „Velykos“. Jį sekė eilėraštis apie burlaivį, matytą kažkokioje knygoje (o gal žurnale). Šių abiejų eilėraščių atsimenu tik pirmąsias strofas. Jie neturėjo būti labai vykę, nes kitais metais jų į savo „naujausios kūrybos“ sąsiuvinį nebeįtraukiau. Mano „keturvėjinis“ laikotarpis buvo trumpas: prasidėjo ir baigėsi vienu vieninteliu eilėraščiu „širdis“ (apie elektros lemputę, įsuktą širdies vietoj). Po to gal dvejetą metų buvau „revoliucinis“ poetas. Tokiu mane padarė Jono Biliūno

apsakymai („Be darbo“, „Pirmutinis streikas“) ir iš kažkur atklydusio samdinio berno, vadinamo „Zimagoru“, man padainuota revoliucinė daina – gedulingas maršas:

*Kovoje jūs žuvot, mielieji draugai,
Už laisvės, lygybės idėjų...*

kurią aš vėliau (1936 metais) girdėjau per garsiąsias įmonės savininką nušovusio ir paties nusižudžiusio lentpjūvės darbininko Kranausko laidotuves Kaune, palikusias man neužmirštamą įspūdį.

(N. B. Dabar, vartydamas Lietuvoje išleistą senesniąja revoliucinę-proletarinę lietuvių poeziją, su nuostaba turiu pripažinti, kad jos esama mažai ką (jeigu iš viso) geresnės už manąją...)

Lektūra: Visą popietę ir pusę vakaro su Whitmano *Leaves of Grass*, kurių, gėda ir prisipažinti, lig šiol iki galo nebuvau perskaitęs (tik peršokdamas didelius gabalus). Tai pirmoji mano Amerikoje pirкта knyga. Bet jos visos aš turbūt niekad nebeįveiksiu.

[...]

Kovo 2

Besišnekučiuojant su Jurgiu, staiga telefonas. Bradūnas iš Čikagos: „Neišsigąsk ir pasiruošk išklaudyti skaudžią žinią. Vakar naktį Algimanto Mackaus bute mirė Julius Kaupas.“ Iš vakaro jis užėjęs pas Mackus. Sėdėję kalbėdami apie šį ir apie tą. Juliui pasidarę bloga ir jis nuėjęs prigulti. Prieš tai jis kelis kartus prašęs pieno. Neužilgo Julius atsikėlęs, ir jie abu su Mackum išėję į kiną. Grįžus iš kino, jis vėl pradėjęs blogai jaustis, vemti. Mackaus paguldytas į lovą, miręs ant jo rankų, nespėjęs nė daktaro pakviesti. Tiesioginė mirties priežastis – širdies smūgis, sukeltas diabetinių komplikacijų.

[...]

Kovo 24

Einantį į Union Station mane sustabdo elegantiškai apsirengęs senesnio amžiaus ponas ir nepaprastai mandagiai klausia, ar aš negalys sau leisti duoti jam „kvoterį“ kavos puodukui nusipirkti (for a cup of coffee). Nepajėgdamas nusišypsoti savo nustebimo, duodu. Tatai matydamas, elgetaujantis *vieux beau* pasiaiškina: „That’s the way I am“. Principingas žmogus!

[...]

Rugsėjo 12

Su Czesławu Miłoszu, kuris, tarp kitko, atrodo visai kitoks negu fotografijose, negu kad aš buvau jį įsivaizdavęs: žymiai lietuviškesnis, t. y. be lietuvių lenkams automatiškai teikiamo lakumo ir poniško šlifo. Savo laikysena jis greičiau primintų Vilniaus krašto lietuvių, jokių būdu ne lenką. Prisimena Kėkštą, mūsų išleistą jo poezijos vertimų rinktinę ir ta proga dėkoja už mano užsklandą. Užsiminus apie lenkų emigraciją, Paryžiuje leidžiamą žurnalą *Kultura* ir jo redaktorių Jerzy Giedroyc, įsakmiai pabrėžia nieko bendra neturįs ir nenorįs turėti su senąja lenkų emigracija, kuri esanti žiauriai primityvi ir atsilikusi. Į Lietuvą, lietuvius ir lietuvių kultūrą, atrodo, jis tebežiūri istoriškai, t. y. romantiškai, *gente lituanus, natione polonus* sąmonės akimis. Krito į akį jo kalbinis nešmaikštumas

(visom kalbom). Savo neformalioje rytinėje paskaitoje-pokalbyje M., neišsipagiriojusio Mackaus bandomas pertraukti, supažindino nepergausius klausytojus su naujesniąja ir naujausiaja lenkų poezija (Gałczyński, Pawlikowska, Ważyk, Różewicz, Herbert), specialiau pabrėždamas pirmąjį ir paskutinįjį. Atvežė pirmus *Hamleto* egzempliorius. Atrodo gerai: popierius, įrišimas, spauda. Su tekstu, savaime aišku, dar nespėjau susipažinti.

[...]

1966

Wellfleet, Cape Cod
Rugpjūčio 20

Mūsų namas (vila) stovi ant aukštokos kalvos, prie pat Wellfleet įlankos. Dieną ir naktį girdisi graudžiai aštrus žuvėdrų klyksmas, kurio klausydamasis aš visuomet išgyvenu tą patį vietos svetimumo pajutimą, ir niekad nesibaigiantis hipnotiškai monotoniškas bangų plakimasis į krantą.

Aplink, kiek tik akis užmato, skurdžios pušaitės ir vėjo nešiojamas smėlis, vietomis padengtas kažkokia šiurkščia, miniatiūrinius krūmus primenančia proletariška žole, pasipuošusia kietomis ryškiai raudonos spalvos uogomis.

Rytai, Sandrai dar tebemiegant, atsikeliu ir vienui vienas einu pakrantėmis – iki tolumoje šmėkšančių laivo griuvėsių, už kurių, žole apaugusiame įlomyje, prasideda didžiulė paukščių kolonija. Toliau eiti neleidžia jos gyventojai. Iš pradžių jie sukelia neapsakomą erzėlį, tuo lyg ir perspėdami, kad nesiartintum prie jų karalystės sienų. Po to, jei vis dar nesustoji, pradeda puolimą – kaip lėktuvai karo metu, tvarkingomis formuotėmis, banga po bangos, sparnais užkabindami galvą ir pečius.

Prieš piet ir popiet važiuojame maudytis į kitą pusiasalio kraštą, išeinantį į atvirą jūrą. Grįžęs – skaitau. Mano atostoginė „biblioteka“ susideda iš dviejų knygų: Ricardos Huch *Die Romantik* ir Marko Aurelijaus *Pensées*. Vakarais visa mūsų *Kurgesellschaft* lošia kortomis. Kartais ir aš prisidedu.

[...]

Spalio 28

[...] Jis (Radauskas) tuomet jau buvo suaugęs žmogus, stebėjęs ir matęs viską iš arti, o kiek vėliau ir iš vidaus. Aš pats – vos į antrąjį dešimtmetį įkopęs entuziastingas žiūrovas, kuriam kiekvienas naujas *Literatūros naujienų* arba *Naujosios romuvos* numeris buvo didžiausia šventė. Todėl aš ir po šiai dienai negaliu išsivaduoti iš tam tikrų „herojinių“ koncepcijų bei įvaizdžių, susidarytų žiūrint per padidinamąjį jaunystės entuziazmo stiklą. Dėl to man ir Radausko visais atžvilgiais teisingas skepticizmas kai kurių žmonių bei įvykių atžvilgiu vis dar tebeatrodo kažkaip šventvagiškas.

Po to – apie pačius ankstyvuosius ir vėlesnius mūsų literatūros leidinius apskritai.

Su ankstyvesniais literatūriniais leidiniais susipažinau retroaktyviai, iš mano draugo tėvų namuose nesumokėtos nuomos vietoje paliktos lituanistinės bibliotekos, kurioje šalia *Vaivorykštės*, *Draugijos*, *Židinio*, *Kultūros*, *Vairo* etc. komplektų buvo taip pat *Keturi vėjai*, *Skaitymai*, *Pradai ir žygiai*, *Gaisai*, *Pjūvis*, *Granitas* ir *Linija*. Ten aš juos visus perskaičiau, kaip sakoma, nuo viršelio iki viršelio. *Keturi vėjai* man imponavo savo novatoriškumu. Juos skaitydamas šventai įsitikinau, kad eilėraščių rašymas nėra toks jau sunkus darbas... *Pjūvis*, *Granitas* ir *Linija* man tada atrodė įdomūs (viskas tada buvo įdomu), bet per daug romūs, naminiai, nemištingi. Gal todėl aštriausią įspūdį paliko *Trečias frontas*, tiksliau, 3 ir 5 jo numeriai, brolio Petro (kuris taip pat rašė eiles) per 1931 metų Kalėdų atostogas atvežti iš Kauno, ir ypač savo neįprastu tipografiniu apipavidalinimu, plakatine grafika, karingais straipsniais ir visa kita bravūra. Tąsyk mane tiesiog trenkte pritrenkė Langstono Hugheso (Langstono

Hageso) eilėraštis „Negras kalba apie sroves“, savo plačiu ir galingu judesiu primenant didžiąsias upes, ir Kazio Borutos (nepasirašytas) „Laukiant traukinio“.

[...]

1967

Gegužės 29

Jos veido neliko nė žymės, ir aš beviltiškai ieškau jos šypsni, jos skausmo pėdsakų atmintyje, nes gerai žinau, kad ji ir šypsodavosi, ir verkdamo. Bet ji išėjo pro duris, stabtelėjo po liepomis ir niekad nebegrižo, išsinešdama viską su savim.

[...]

Rugsėjo 9

Su Henriku prie Šv. Lauryno upės žemiau Montrealio, kur ji gerokai susiaurėjusi, gal tik kokių poros ar trejeto kilometrų platumo, bet atrodo dar galingesnė, rudeniškai šalta ir svetima, neturinti nieko bendra su tuo, kas mano sąmonėje susiję su žodžiu upė. Net vanduo irgi ne tas. Netoliese stūkso neaiškios paskirties pastatai ir kažkokie geologines aglomeracijas primenantys užtvenkiamieji įrengimai sintetinio filmų gamtovaizdžio fone. Kurčia ir nebylė technologinio sapno gamta, be istorijos, be mitologijos, niekieno nesvajota, niekieno ir niekuomet nepasiilgta.

[...]

Boston

Rugsėjo 14

Pas Girnius Vizgirda pasakoja apie savo kelionę į Lietuvą. Tarp daugelio kitų aplankęs ir neseniai mirusį Putiną. Putinas jį priėmęs savo vasarnamyje Kačerginėje, gulėdamas lovoje, nors ir apsirengęs. Atrodęs labai išvargęs. Kalbėjęs laisvai ir apie viską. Atsisveikinus ir jau einant pro duris, paskutiniai jo žodžiai buvę: „Jūs ten mus kaltinate, smerkiate, vadinatė išdavikais... Nereikia... Nereikia... Nereikia...“

[...]

Lapkričio 26

Vakar vakare važiuojame į Swarthmore, pas Ostrauskus, kur susitikome su jų pastogėje viešintiu dramaturgu Saja, neseniai išvykusi iš Lietuvos. Simpatiškas, nors ir ne per solidus vyrukas. Įpratus prie visų kitų iš „anapus“ atvykusių santūrumo bei atsargumo, jo atvirumas tiesiog stulbinantis, ir aš noromis nenoromis pagalvoju, kad čia kažkas netvarkoj, kad jis čia kažką suka. Nelemtas įtarumas! Jis kalba apie visus ir apie viską, nė kiek nesivaržydamas. Mieželaitis esąs baisiausias visko stabdys; niekas nemėgstą nei jo paties, nei jo poezijos; ypač jo nekenčiąs Baltušis. Marcinkevičius esąs bailys. Laidojant iš Zakopanės parvežtus Biliūno palaikus, partijos oratorius visą laiką kartojęs: Bieliniskis, Bieliniskio, Bieliniskį. Kažkam pašnibždėjus į ausį jo klaidą, gerai nenugirdęs ir toliau kalbėjęs jau apie Bieliūną. Visų dideliu džiaugsmui, Mieželaitis vėl pradėjęs gerti iki sąmonės netekimo: mažiau kenksiąs; bet ir jis esąs tikras patriotas.

Kokie baisūs buvę Stalino laikai, mes nė iš tolo negalį įsivaizduoti. Lietuvoje ir kitose nerusiškose respublikose visi labai nemėgę Chruščiovo, nes jis buvęs rusifikatorius. Jevtušenko juos žavįs

pirmiausia kaip kovotojas, nors ir partijos ribose. Tikroji kūryba esanti ne ta, kurią spausdina valstybinės leidyklos ir literatūros žurnalai, bet savilaidinė, rankraščiais platinamoji. Miltinis, sutikdamas statyti vieną jo dramą, pareikalavęs CK garantijos, kad nebus jokių nemalonumų, todėl nieko ir neišėję. Juknevičius taip pat buvęs iš pradžių palankus jam, tik vėliau atmetęs sakydamas: „Viskas juoda, juoda, nieko šviesesnio...“ etc. Danielio ir Siniavskio bylos buvusios labai naudingos. Jiems kenkias emigracijos kritikų pamėgimas skaityti tarp eilučių. Baimė juose esanti taip įsišaknijusi, jog tapusi šeštuoju pojūčiu.

Jis pats esąs ateistas, tačiau netrūksta ir religingų žmonių. Rusų Vilniuje esą daug, bet jie laiką nuošaliai, per daug neišsišoką, neskaitant atskirų incidentų. Antirusiška laikysena visi lietuviai, partiniai ir nepartiniai, esą labai vieningi. Vien iš rašytojavo pragyventi, neturint kokios pelningos beneficijos partinėje ar rašytojų organizacijoje, esą labai sunku. Geriausiai gyvenanti sauja išrinktųjų ir įvairūs „stukačiai“, beldikai, t. y. protekcijų organizavimo bei kaulijimo specialistai. Kova dėl materialinio būvio užimanti labai svarbią vietą. Turtingiausi rašytojai esą Churginas, Venclova, Sluckis etc.

[...]

1968

Baltimore
Sausio 3

Vilniuje mes sakydavome: viskas gerai, kas blogai baigiasi, ir tada tai buvo savotiškas gyvenimo devizas. Bet mes tada nežinojome, kad tai yra didelė išmintis.

[...]

Gruodžio 27

Vartau Sandrai kažkieno padovanotą kalendorių 1970 metams.

Vaikystėje naujo kalendoriaus pasirodymas man visuomet būdavo nepaprastai svarbus ir didelis įvykis. Su giliausia nuostaba sklaidydavau jo lapus, nelyginant kokią burtų knygą, kurioje telpa visas pasaulis, visas laikas, visa erdvė ir visi atsakymai į visus klausimus. Primityvios mėnesių iliustracijos, jaunos fantazijos transformuotos, virsdavo galingomis žiemos, pavasario, vasaros ir rudens simfonijomis. Man ir po šiai dienai tebestovi akyse tie nevikrūs piešiniai su visa savo jaudinančiais tyra metų laikų simbolika: fantastiškais gėlėmis užšalęs langas – žiemai, parlėkę paukščiai – pavasariui, varpos ir pjautuvai – vasarai, mergaitė su prinokusiais vaisiais skraite – rudenii.

Lygiai gerai prisimenu ir visas tas negirdėtas neregėtas istorijas, satyrinius eilėraščius dažniausiai iš girtuoklių gyvenimo, juokingais piešiniais pailustruotus. Ypač mane žavėjo jų pasaulio įvairenybių skyriai, kuriuose buvo sakoma, jog Bucharoje neseniai gimęs kūdikis veršiuko galva; jog Kinijoje, Kantono mieste, gyvenęs kinietis su trijų metrų ilgumo uodega. Kad tai tiesa, skaitytojas galys pats savo akimis pamatyti žemiau dedamoje to kiniečio fotografijoje...

[...]

1970

Gruodžio 1

Istorijos paradoksai. Barbarą, sunaikinusį tūkstantmečius trukusią civilizaciją, kaip ir jo sunaikintuosius, kankins vienas ir tas pats klausimas: būties prasmė. Kaip ir jo sunaikintieji, jis nepailsdamas ieškos atsakymų į klausimus, kas yra Dievas ir žmogus, kas yra pasaulis, koks yra jų matas.

[...]

1972

Balandžio 14

Nors aš ir nemoku mylėti *artimo* (evangelijos prasme) ir greičiau myliu *tolimą*, mano katolicizmas yra organiškas, neišvengiamas, neišdildomas, nes aš esu vargonų užimo ir paslaptingo žmonių šnabždesio Utenos bažnyčioje vaikas, kokia buvo mano motina. Dvasios ir kūno dualizmas (turbūt turėčiau sakyti sielos ir kūno) ir nuodėmės sąvoka tebėra sudedamosios mano kraujo dalys, mano absoliutus paveldėjimas. Mano „šventvagystės“ yra giliai krikščioniškos, ir atgailos galimybė tebėra mano niekad neišsipildžiusi svajonė. Nes aš esu tas amžinai trokštantis, kuris niekad nebūs pagirdytas.

Balandžio 17

Aš visada norėjau turėti savo teritoriją, kaip ją turi katės. Bet norint turėti ką nors tikrai sava, šiuo atveju savo teritoriją, reikia visą laiką būti pasiruošus ją ginti. Man atrodė, kad geriausia gynimosi nuo viešumos taktika yra slėptis. Todėl aš tiek daug laiko praleidau statydamas „neperžengiamas“ sienas savo teritorijai ginti, kad galėčiau būti vienas ir vienas džiaugtis iliuzoriniais savo fantazijos lobiais ir vienas liūdėti, jų netekęs.

[...]

Gegužės 4

- Yra žmonių, kurie viską atiduotų, kad galėtų tave pamatyti.
- Įdomu, kas tie smalsuoliai?
- Visi jie akli.